

Fórum

ochrany přírody

/ KRAJINA - PROBLÉMY A PÉČE

/ DRUHOVÉ VÝJIMKY ČÁST II

02
2022

Vážené čtenářky a čtenáři,

požár v Českém Švýcarsku je stále ještě vidět a cítit na dálku, veřejnost ho proto považuje za katastrofu, kterou pro zasažené obyvatele území opravdu je. Nikoliv ale pro přírodu. Pro tu je mnohem více zdrcující člověkem nastavené využívání krajiny, na jehož podobu, lesní monokultury, intenzivně obhospodařovaná pole nebo zregulované řeky, jsme si už bohužel zvykli.

Číslo našeho časopisu, které jste právě otevřeli, se zabývá právě stavem naší krajiny a snaží se hledat cesty k její obnově. Eva Volfová představuje moderní přístup založený na návrhu EU Nature Restoration Law. Jan Frouz ve svém článku přehledně vysvětluje vývoj krajiny v závislosti na historickém i aktuálním působení člověka. Tým kolegů z VÚKOZ na základě dat ukazuje, jak je na tom naše krajina s propojeností a průchodností. Otázce vlivu využívání zemědělských dotací se věnuje Václav Zámečník. Vzhledem k jasně postupujícím klimatickým změnám musíme přemýšlet nad skutečně účinnými adaptačními opatřeními. Kolegové Řádek a Krejčí nám proto představují funkční koncept regionální strategie adaptačních opatření. Chceme-li mít funkční krajinu, musíme se intenzivně zabývat územním plánováním. Roman Kovář popisuje své zkušenosti se zpracováním SEA na územní plány. Pohled zastupitelů obcí na krajinné úpravy představují Jarmila Smotlachová a Zuzana Skřivanová. Ke čtení určitě láká také pokračování debaty k vyhlášení nových národních parků z klávesnice Michaela Hoška nebo druhá část rozboru problematiky výjimek z ochrany druhů od Petra Rotha.

Zkrátka se jedná o unikátní prázdninové čtení, přejí vám, abyste si ho užili.

Jan Dušek
člen redakční rady

OBSAH

// EDITORIAL

Jan Dušek 2

// ANALÝZY A KOMENTÁŘE

Plán nových národních parků? V mezích zákona
Michael Hošek 5

Pečovat o přírodu a krajinu potřebujeme plošně a společně
Eva Volfová 7

Krajina a člověk
Jan Frouz 13

O konektivité, prostupnosti a fragmentaci krajiny Česka
Vladimír Zýka, Kristýna Vlková, Dušan Romportl 16

Jak zemědělská praxe reaguje na dotační tituly
Václav Zámečník 20

Cesta Pardubického kraje
Lukáš Řádek, Lukáš Krejčí 23

Těžký život seaře při posuzování územních plánů
Roman Kovář 26

Krajina.cz - nový portál pro krajinu a život v ní
Tomáš Jůnek 30

Úpravy v krajině z pohledu starostky
Jarmila Smotlachová, Zuzana Skřivanová 32

Třicetiny druhových výjimek: mnoho důvodů k zamyšlení
Petr Roth 34

Foto z titulní strany: Věž krušnohorského zámku Jezeří nad povrchovým uhelným dolem ČSA. Foto Tomáš Jůnek

Fórum ochrany přírody 2/2022 ● ročník 9 ● vychází elektronicky 4x ročně zdarma ● vydává Fórum ochrany přírody, Slezská 125, 130 00 Praha 3 ● IČO 227 19 466 ● redaktorka Markéta Dušková ● grafický návrh a úprava Edita Hrubešová ● redakční rada Jan Dušek, Michael Hošek, Jaroslav Obermajer, Tomáš Rothrockl, Petr Roth a David Storch ● kontakt: info@forumochranyprirody.cz, +420 604 503 856 ● ISSN 2336-5056 ● číslo vychází 3. 8. 2022

Od tvůrců filmu **Planeta Česko**, vypráví **Jiří Macháček**

PLANETA PRAHA

Dobrodružná výprava do městské džungle

HRAJÍ SLÍPKA ZELENONOHÁ PLCH VELKÝ KOS ČERNÝ MUFLON EVROPSKÝ VOLAVKA POPELAVÁ ROHÁČ OBECNÝ A DALŠÍ ODBORNÝ PORADCE ONDŘEJ SEDLÁČEK KREATIVNÍ PRODUCENTKA ČT VĚRA KRINCVA JOVÁ
KOPRODUCENTI JORDI NIUBÓ ROBERT KIRCHHOFF HUDBA IVAN ACHER ZVUK VÁCLAV FLEGL STRÍH TOMÁŠ DORUŠKA KAMERA JIŘÍ PETR PRODUCENT RADIM PROCHÁZKA REŽIE JAN HOŠEK

© KULI FILM, ČESKÁ TELEVIZE, I/O POST, ATELIER.DOC 2022. WWW.PLANETA-PRAHA.CZ

FOTO: GONZALEZ, JIROVSKÝ, NATURALPHOTO.CZ

**Ústav pro životní prostředí
Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy
v Praze ve spolupráci s DHP Conservation s.r.o.
připravil třetí běh kurzu celoživotního
vzdělávání**

Trendy v ochraně přírody

- **32 přednášek předních českých odborníků na jednotlivá témata**
- **8 online přednášek předních expertů na globální či evropské úrovni**
- **10 specifických webinářů**
- **Kompendium informací z kurzu**
- **nové webové stránky a sociální sítě**

Více zde: <https://trendyochranyprirody.cuni.cz/>

Kurz je revidován z hlediska obsahu i rozsahu díky projektu v rámci Norských fondů, výzvy Reine.

**PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA**
Univerzita Karlova

STÁTNI FOND
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ
ČESKÉ REPUBLIKY

PLÁN NOVÝCH NÁRODNÍCH PARKŮ? V MEZÍCH ZÁKONA

MICHAEL HOŠEK

Ing. MICHAEL HOŠEK

V letech 2002-2013 pracoval na AOPK ČR, z toho od roku 2005 jako náměstek ředitele odpovědný za dokumentaci ochrany přírody včetně sledování jejího stavu, a za mezinárodní spolupráci včetně praktické implementace evropské legislativy. Poté krátce působil na MŽP. V letech 2012-2021 byl členem Rady Světového svazu ochrany přírody (IUCN). V období 2014-2021 byl členem Rady a Vice Prezident federace EUROPARC, a od roku 2021 slouží jako její Prezident. Od roku 2014 se věnuje především rozvoji firem konsorcia [INTEGRA Group](#).

Ve Fóru ochrany přírody 1/2022 vyšel článek Petra Hladíka: [Plán nových národních parků](#) vysvětlující důvody k návrhu na vyhlášení dvou nových národních parků: Křivoklátsko a Soutok. Ty jsou v programu současné vlády uvedeny jako priority v oblasti ochrany přírody.

V textu je několik nepřesností, které v konečném vyznění článku představují národní parky (NP) v jiném než reálném světě. Považuji za nutné je uvést na pravou míru.

NÁRODNÍ PARKY V ČR DEFINUJE ZÁKON, NE KATEGORIZACE IUCN

Text P. Hladíka v podstatě pomíjí, že NP (jeho účel, cíl a způsob péče) je definován zákonem o ochraně přírody a krajiny. Ten prošel v roce 2017 novelizací, která byla zaměřena především na NP, konkrétně na sjednocení přístupu k této kategorii. Základním předpokladem je v jejím případě ochrana přírodních procesů na více než polovině plochy každého NP.

Naopak, kategorizace IUCN nemá v ČR žádnou legislativní oporu a nemůže tedy být základem k výběru vhodných území. K tomu jsem se již obsáhle vyjádřil v roce 2013 v časopise *Ochrana přírody*. Na tehdejších skutečnostech se nic nezměnilo, text je tedy plně platný i dnes ([Kdy je národní park národním parkem? Ochrana přírody 2/2013](#)).

Málokterý stát v Evropě, pokud vůbec nějaký, má svou kategorizaci chráněných území založenou na kategorizaci IUCN. Ta je používána pouze jako dobrovolný mezinárodní reporting. Všechny země však mají, stejně jako ČR, legislativní rámec pro každou svou kategorii chráněného území včetně NP a tím se řídí. My máme ten svůj také a měli bychom se jím tedy řídit také.

NÁRODNÍ PARK NENÍ EVOLUČNÍ VRCHOL PYRAMIDY

Z textu také vyplývá, že je NP chápán jako „kvalitativně nejvyšší“ kategorie. S tímto neporozuměním se NP potýká dlouhodobě.

Všechny kategorie chráněných území jsou si z hlediska územní ochrany přírody rovnocenné a doplňují jedna druhou. Každá má konkrétní cíl a používá k jeho dosažení různý způsob péče - od ochrany přírodních procesů, až po zcela aktivní péči. Bohužel, NP je spíše než jako součást celistvého systému kategorií chráněných území dlouhodobě vnímán jako jakýsi „symbol kvality“. Nemám bohužel jiný recept na nápravu tohoto omylu, než přestat tuto ideu jedinečnosti NP oproti ostatním kategoriím aktivně živit.

CÍLE VERSUS KOMPETENCE

Chápu, že je NP jako zákonný institut kompetenčně silnější než CHKO v tom, že má ve správě státní lesy na svém území. Pokud však nějaké území jednoznačně odpovídá svými potřebami kategorii CHKO, mělo by být jako CHKO vyhlášeno. V případě vyhlášení jako NP, nastane rozpor s cíli, které má NP v praxi plnit, a nakonec tím daný produkt kompromituje ostatní NP v ČR a biodiverzitu v daném území může spíše ublížit.

Argument, že v současnosti „státní správce lesů v daném území“ nezajistí potřebnou péči a je nutné zde vyhlásit NP, je platný. Ale jen v případech, že má území opravdu potenciál ochrany přírodních procesů na většině uvažovaného a dostatečně velkého území.

JAK MÁ VZNIKOUT NÁVRH NÁRODNÍHO PARKU?

V posledním odstavci článku autor:

- navrhuje konkrétně vyhlášení NP Soutok bez ohledu na to, že toto území neodpovídá kritériím NP,
- deklaruje, že globální pojetí NP neexistuje (argument pro vyhlášení NP Soutok),
- odává, že v každém případě musí vyhlášení nového NP předcházet debata zainteresovaných stran s cílem najít společenskou shodu.

// ANALÝZY A KOMENTÁŘE

Přiznám se, že se mi v této kombinaci argumentů těžko orientuje. K bodům a) a b) jsem se již vyjadřoval, jen zopakují: globální jednotné pojetí kategorie NP neexistuje, protože existují ta národní, včetně našeho. A pokud již naše zákonem kodifikované pojetí máme, měli bychom je ctít. V tomto směru se ohrazuji proti referenci mé přednášky z roku 2017 (uvedené v textu článku), dle které volám po větší flexibilitě v ochraně přírody, tedy i u vnímání kategorie NP. To je dezinterpretace. Pokud volám po flexibilitě, pak v diverzifikaci zdrojů a kapacit tak, aby byly v budoucnu více vyrovnané mezi vládní (veřejnou), nevládní a soukromou sférou. To se ostatně již přirozeně děje. Naopak tam, kde má ochrana přírody jasná a obecně přijímaná

pravidla, nehodlám je nijak zpochybňovat. Podporuji je, protože přílišný prostor pro individuální rozhodování namísto systematického přístupu v konečném důsledku způsobuje neobhajtelnost takto prosazovaných řešení.

V době sepsání této reakce byl zveřejněn pořad Českého Rozhlasu Plus k tomuto tématu. Tam i ministryně životního prostředí upřednostňuje oproti vládnímu programu pro území namísto kategorie NP statut CHKO (pořad je k dispozici [zde](#)). U bodu c) mohu jen souhlasit s tím, že by vyhlášení každého NP měla předcházet debata všech partnerů a jejich základní shoda. K tomu ale dodávám, že by měl každý takový návrh vzniknout v rámci ucelené národní koncepce rozvoje vel-

koplošných chráněných území, která má odborný základ. To však v tomto případě postrádám. Věřím, že aktualizace této koncepce by poskytla mnoho zajímavých námětů pro přemýšlení o potenciálních NP, ale i CHKO. A taková oborová diskuse by jistě vytvořila pevnější základ pro další úvahy o politických prioritách v oblasti ochrany přírody.

PEČOVAT O PŘÍRODU A KRAJINU POTŘEBUJEME PLOŠNĚ A SPOLEČNĚ

EVA VOLFOVÁ

Mgr. EVA VOLFOVÁ

V současnosti pracuje jako náměstkyně na Ministerstvu životního prostředí. Pracovala jako poradkyně náměstkyně pro životní prostředí na Krajském úřadě Plzeňského kraje. Zabývala se posuzováním vlivů záměrů a koncepcí na Natura 2000 a biologickým hodnocením. Je soudní znalkyní v oboru ochrana přírody. Zapojila se do přípravy a vyhlášení soustavy Natura 2000 ve fázi mapování biotopů, odborných návrhů lokalit a přípravy a obhajoby stínového seznamu na biogeografických seminářích. Zpracovávala metodické materiály pro naturové hodnocení. Je členkou nevládních organizací: Spolek Ametyst, České botanické společnosti, České společnosti ornitologické.

Lidé mají zdejší krajinu rádi. Bohužel vidíme, jak je čím dál více zastavěná, mnohde vyschlá a pustá. Smrkové monokultury plošně hynou, rybníky jsou špinavé a louky zarostlé kopřivami. Chtěli bychom stav krajiny zlepšovat, vracet vodu, zachraňovat biodiverzitu, ale i stavět sluneční a větrné elektrárny. Zemědělci chtějí hospodařit. Všechny tyto potřeby se musí poskládat v jednom fyzickém prostoru. Odborníci se shodují, že chybí sdílená představa krajiny, již dlouho volají po jejím vytvoření. Pokusím se v tomto článku prozkoumat některé cesty **k hledání vize krajiny**. Volně navazují na [článek Opravovat krajinu](#) (Volfová 2022a), který byl o vizi pro ochranu přírody.

PŘÍRODA – NATURA

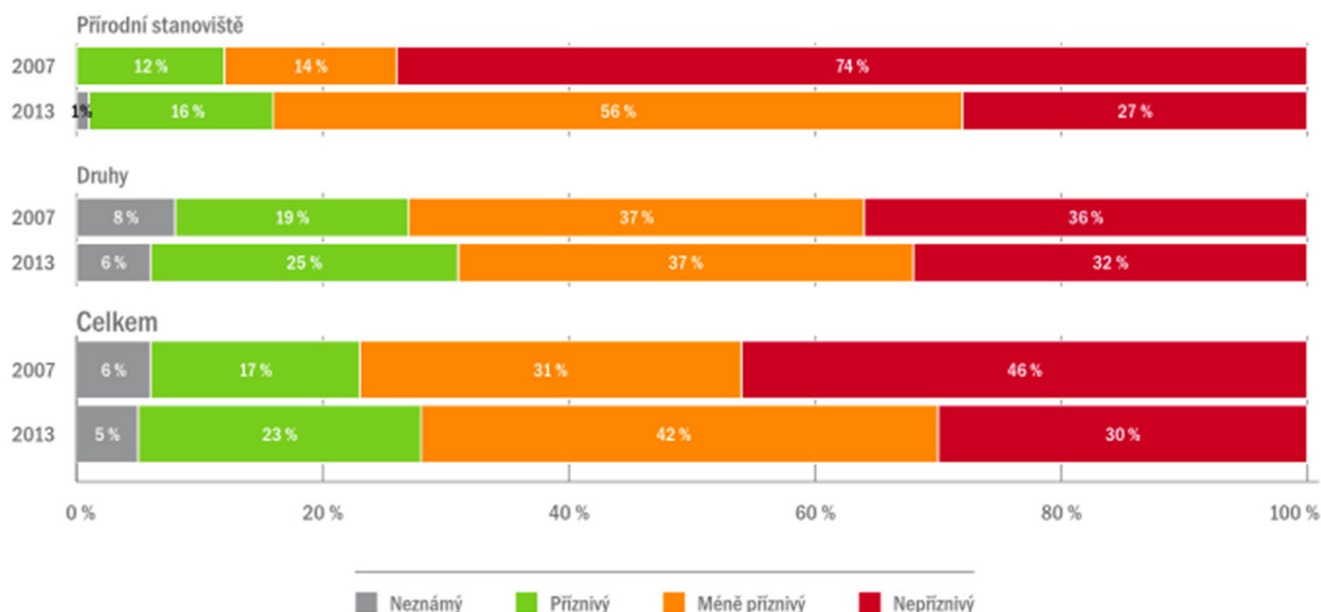
Pokud si mám totiž představovat svoji vizi krajiny, musím začít od přírodních částí, následně pak přejít k obhospodařovanému a městskému prostředí.

O co se v krajině mohu opřít a věřím tomu, je Natura 2000. Odborný rámec Natury se během třiceti let směrnice o stanovištích osvědčil. Umožňuje směřovat a vyhodnocovat péči o biotopy a druhy. Lokality mají jasně definovaný předmět ochrany, je prováděn monitoring a v šestiletém cyklu zhodnocován stav na celostátní úrovni, lokality jsou chráněny před negativními vlivy plánů a projektů. Odborně je Natura 2000 postavena na moderních ekologických poznatcích, procesně je uzavřen logický okruh pro funkční ochranu lokalit. A to i přesto, že zatím některé trpí nedostatkem péče. Během posledních 20 let se v ČR podařilo navrhnout a vyhlásit 1112 evropsky významných lokalit a 41 ptačích oblastí.

Dalším fungujícím nástrojem jsou zvláště chráněná území – velkoplošná (4 národní parky, 26 chráněných krajinných oblastí) i maloplošná (4 155 lokalit). U ZCHÚ také již máme zavedené předměty ochrany i plány

Obr. 1: Zatravněné pole po 10 letech a pohled na jižní Plzeňsko. Foto Eva Volfová

Tab. 1: Zastoupení typů přírodních stanovišť a druhů podle stavu v hodnoticích zprávách 2007 a 2013.

péče, takže se daří o území systematicky pečovat. V části jsou podporovány hlavně přírodní procesy (národní parky, národní přírodní rezervace), v chráněných krajinných oblastech bychom měli nacházet hezkou krajinu a dobré příklady soužití člověka s přírodou. V územích s nižší ochranou je pak aplikována intenzivní zemědělská nebo lesnická praxe, a to na nezanedbatelných rozlohách.

... A BIODIVERZITA

Strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2030, která je součástí Zelené dohody, pomohla blíže zacílit na biodiverzitu. Má prostorově dosti konkrétní cíl, a to aby Natura 2000 spolu s chráněnými územími pokrývala v roce 2030 dohromady 30 % rozlohy EU. Navíc, 10 % rozlohy EU má být pod tzv. striktní (přísnou) ochranou (tedy třetina chráněných území). Do diskuse o tom, jak bude tato přísná ochrana vypadat, letos přispěly dva články v Ochráně přírody (Hofmeister, 2022, Hošek, Storch, 2022). Podle příručky Evropské komise (Anonymus 2022) striktní ochrana neznamená bezzásahovost, ale připouští opatření, směřující k zachování či zlepšení stavu předmětů ochrany, tedy i udržitelné využívání – např. u luk.

Vztah divočiny/bezzásahového/konzervačního způsobu ochrany přírody na jedné straně a vnímání potřebnosti lidských zásahů/managementu lokalit na straně druhé je dynamický, v čase se obliba přelévá

z jednoho na druhé. Z poslední doby je důležitým přínosem do diskuse analýza typů přírodních stanovišť a zjištění, že k hlavním důvodům jejich ohrožení patří zarůstání, přirozená sukcese, upuštění od pastvy (Chytrý et al., 2020). I biodiverzita lesních typů přírodních stanovišť je na lidských zásazích závislá více, než jsme si dříve mysleli. Většina biotopů zkrátka vyžaduje aktivní péči, a to včetně adaptačních opatření, popřípadě likvidace invazních druhů (Hošek, Storch, 2022).

K vyjasnění uplatnění divočiny a managementu v jednotlivých územích máme ještě dlouhou cestu. Stejně tak k naplňování cílů strategie do roku 2030. Obojí ale může významně přispět k formulování vize, jakou přírodu a krajinu vlastně chceme mít i na jakých plošných rozlohách se to má odehrávat.

OBNOVA PŘÍRODY – NOVÁ VLNA NADĚJE

„Navzdory našemu dlouhodobému úsilí o ochranu přírody a krajiny pokračuje ztráta biodiverzity a degradace ekosystémů alarmujícím tempem. To poškozuje lidskou společnost, ekonomiku i klima. Zdravé ekosystémy jsou zásadní pro dlouhodobé přežití, zdraví, prosperitu a bezpečnost, které jsou základem pro odolnost krajiny.“ To se píše na začátku návrhu dlouho očekávaného **EU Nature Restoration Law** (nařízení o obnově přírody, dále uváděno zkráceně

jako Restoration Law) vydaného Evropskou komisí 22. června 2022. Je před námi proces projednávání nařízení (během českého předsednictví) a také musíme vymyslet, jak ho nejlépe implementovat. Jedná se o poměrně přelomový dokument, který nám může pomoci představit si přírodu a krajinu v dobrém stavu. Podívejme se, co obsahuje.

Nařízení navazuje na Strategii EU v oblasti biologické rozmanitosti. Přináší plošně významné zadání pro krajinu. Stanovuje závazné cíle zaměřené na obnovu poškozených ekosystémů, zlepšení stavu chráněných přírodních stanovišť a druhů v EU, obrat nepříznivého trendu u opylovačů, rozšíření ekologického zemědělství a dalších zemědělských postupů šetrných k biologické rozmanitosti, zlepšení zdraví evropských lesů, obnovu vodních toků, ozelenění měst a další. Jde pravděpodobně o jeden z nejvýznamnějších legislativních návrhů EK v oblasti ochrany přírody za posledních 20-30 let (přínejmenším od doby přijetí rámcové směrnice o vodách). Restoration Law je převratné v přiznání, že evropská příroda je silně degradovaná a máme nejen chránit a zlepšovat její zbytky (to bylo již cílem Nature 2000), ale také je obnovovat na místech, odkud se již vytratily, a to i třeba do měst.

Typy přírodních stanovišť

Nařízení o obnově přírody (Restoration Law) navazuje také na směrnici o stanovištích

a o ptácích, na jejichž základě vznikla Natura 2000. V nařízení je klíčový článek 4, který stanovuje specifické cíle obnovy pro suchozemské, pobřežní a sladkovodní ekosystémy. Pro přírodní stanoviště z přílohy I směrnice o stanovištích je stanoven cíl obnovy jejich příznivého stavu tam, kde tato přírodní stanoviště v takovém stavu nejsou, a to na nejméně 30 % území každé skupiny přírodních stanovišť z přílohy I nařízení v roce 2030, na nejméně 60 % území v roce 2040 a na nejméně 90 % území v roce 2050. Dále tento článek stanoví povinnost vytvoření (znovuzavedení) přírodních stanovišť ve smyslu přílohy I směrnice o stanovištích v místech, kde se tato přírodní stanoviště aktuálně nevyskytují, a to nejméně na 30 % dalšího území potřebného k dosažení tzv. „příznivého referenčního areálu“ definovaného Národním plánem obnovy, tedy minimální rozlohy nezbytné k zajištění dlouhodobé životaschopnosti daného typu přírodního stanoviště a na něj vázaných druhů v přirozeném areálu rozšíření do roku 2030, na

nejméně 60 % této plochy v roce 2040 a na 100 % této plochy v roce 2050. Konečně je tímto ustanovením uložena povinnost zavést a provádět opatření k obnově restričních, pobřežních a sladkovodních biotopů druhů z příloh II, IV a V směrnice o stanovištích v takovém rozsahu, který je nezbytný pro zlepšení kvality a rozlohy těchto biotopů, včetně jejich vytvoření, a ke zlepšení jejich konektivity, dokud nebude dosaženo právě jejich dostatečné kvality a rozlohy. Článek zároveň stanoví povinnost zajistit, aby se stav dotčených přírodních stanovišť a biotopů druhů nezhoršil před obnovou ani po ní.

Zkusme si představit, jaký otisk do krajiny by to v příštích desetiletích mohlo přinést. Pro začátek se podívejme na počet typů stanovišť a druhů, které nejsou v příznivém stavu (viz tab. 1). Dále pak na rozlohu jednotlivých typů stanovišť a mapu jejich rozšíření podle skupin (obr. 2).

Obnova je cílena na výskyt biotopů ve volné krajině. Díky kvalitním datům ve vrstvě mapování biotopů máme dobrou předsta-

vu, kde tyto výskyty hledat. S ochranou biotopů a druhů ve volné krajině mohou pomoci nástroje obecné ochrany přírody (např. územní systém ekologické stability a významné krajinné prvky), pokud je zmodernizujeme.

Opylovači, pole, města, řeky...

Je přelomové, že nařízení sahá i mimo tradiční území ochrany přírody a zahrnuje také obnovu ekologických funkcí širěji definovaných skupin ekosystémů mimo směrnici o stanovištích, které jsou ale z hlediska ochrany biodiverzity významné (biotopy opylovačů, urbánní či agroekosystémy, lesní společenstva aj.). Zahrnutý jsou i vodní ekosystémy. Jedná se o níže popsané články 6-10.

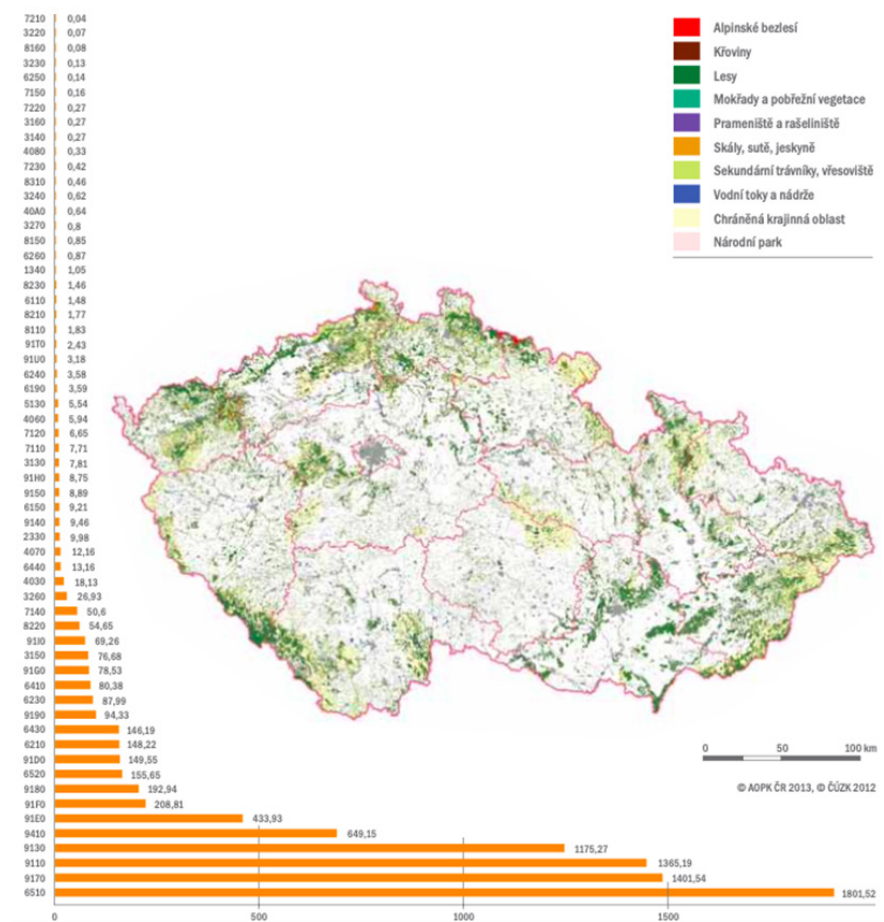
Článek 6 stanoví cíle pro ekosystémy ve městech, obcích a předměstích. Konkrétně se jedná o povinnost „no net loss“ ve vztahu k sídelní zeleni a korunovému zápoji sídelní zeleně v roce 2030 (oproti roku 2021), dále o navýšení celkového podílu sídelní zeleně o 3 % oproti 2021 v roce 2040 a o 5 % v roce 2050 a dále o povinnost zajistit minimálně 10 % korunového zápoje sídelní zeleně a souhrnný nárůst městské zeleně integrované do nové výstavby ve všech městech, obcích a předměstích.

Článek 7 stanoví povinnost inventarizovat a odstranit říční bariéry a přispět tak k obnově migrační prostupnosti řek a cílí EU mít 25 000 km v roce 2030 volně tekoucích řek. Součástí odstraňování říčních bariér musí být opatření nezbytná k zajištění funkcí říčních niv vč. těch s cílem zlepšení laterální konektivity vodního toku a právě nivy.

Článek 8 stanoví povinnost zvrátit do roku 2030 úbytek opylovačů a následně dosáhnout rostoucího trendu jejich populací, dokud nebude dosaženo jejich uspokojivé úrovně. Zároveň ustanovení počítá se zavedením monitoringu populací opylovačů.

Pro zlepšení biologické rozmanitosti agroekosystémů a lesních ekosystémů stanoví **články 9 a 10** pro jednotlivé členské státy povinnost dosáhnout rostoucího trendu souboru indikátorů, které jsou významné z hlediska hodnocení biologické rozmanitosti těchto ekosystémů. Tyto indikátory musí být pravidelně monitorovány.

Pro zemědělství se jedná o index motýlů bezlesí, zásobu organického uhlíku v orné půdě, podíl zemědělské půdy s vysoce

Obr. 2: Rozloha jednotlivých typů přírodních stanovišť (v km²) a rozšíření skupin stanovišť v ČR dle vrstvy mapování biotopů (Chobot et al. 2016).

rozmanitými krajinnými prvky (nejméně 10 % v roce 2030). Index ptáků zemědělské krajiny musí dle tohoto ustanovení relativně růst tak, aby jeho hodnota byla na 110 % referenční úrovně v roce 2030, 120 % v roce 2040 a 130 % v roce 2050 ve státech s historicky více negativně ovlivněnými populacemi ptáků zemědělské krajiny (kam spadá dle přílohy V nařízení i Česká republika). Dále je stanovena povinnost zavést a provádět opatření k obnově odvodněných rašelinišť na zemědělské půdě (resp. zemědělsky využívaných rašelinišť). Cílem je opatření realizovat na 30 % těchto ploch do roku 2030, kdy alespoň na čtvrtině těchto ploch bude obnoven vodní režim; 50 % těchto ploch do roku 2040 (vodní režim obnoven na polovině ploch) a 70 % těchto ploch do roku 2050 (vodní režim obnoven na polovině ploch).

Článek 10 obsahuje povinnost zvýšení biodiverzity lesních ekosystémů (nad rámec opatření ve smyslu článku 4) skrze dosažení rostoucího trendu u následujících indikátorů: stojící mrtvé dřevo, ležící mrtvé dřevo, podíl lesů s diverzifikovanou věkovou strukturou, konektivita lesů, index běžných druhů lesního ptactva, zásoba organického uhlíku.

Články 11 a 12 popisují požadavky na přípravu a obsah Národního plánu obnovy ekosystémů členských států (National Restoration Plans).

Dále se nařízení zmiňuje o „go to zonách“ pro obnovitelné zdroje.

Také už vidíte tu budoucí přírodu v roce 2030, 2040, 2050? Také se rozhlížíte, kde všude by se mohly obnovit biotopy a které úseky řek revitalizovat? Restoration Law zkrátka nakreslilo přírodu a krajinu, o které jsme vždycky snili. Potvrdilo nám, že nelze uspět, když taháme za příliš krátký konec provazu. Otázkou je, jak se nám podaří takto ambiciózní proměnu přírody a krajiny realizovat a zda tempo nepříznivých změn není již příliš rychlé...

ADAPTACE NA ZMĚNU KLIMATU

Na potřebu rychlé nápravy krajiny jsme upozorňovali již mnohokrát v minulosti a pocit, že „teď už“ máme ten správný silný nástroj, jsme opakovaně také měli. Od roku 2015 máme Strategii přizpůsobení se změně klimatu v podmínkách České republiky. Na ni navazuje národní akční plán adaptace na změnu klimatu z roku 2017. Hlavním cílem je zvýšit připravenost ČR

Obr. 3: Řeka Dyje pod hradem Hardegg, NP Podyjí. Foto Eva Volfová

na změnu klimatu, zmírnit dopady změny klimatu přizpůsobením se této změně v co největší míře, zachovat dobré životní podmínky a uchovat a případně vylepšit hospodářský potenciál pro příští generace. Pozitivní je, že akční plán je zadán a naplňován na mezesortní úrovni. Potřebuje však větší důraz na úrovni vlády a důslednější plnění úkolů. Vidíme v něm vlastně podobné specifické cíle, které má Restoration Law. Například ochranu a obnovu přirozeného vodního režimu v lesích, posílení stability a biologické rozmanitosti agroekosystémů. Zásadní je také zvýšení přirozené retenční schopnosti vodních toků a niv, komplexní revitalizace vodních toků a niv a podpora samovolné renaturace. Kromě řešení příčin je zde několik nástrojů na řešení nepříjemných následků – jako ochrana obyvatelstva, systém včasného varování před mimořádnými událostmi nebo zvýšení ochrany kritické infrastruktury. Mohli bychom se opírat o existující pojem „modrozelená infrastruktura“. Více se vžil pro řešení retence vody ve městech, ale je využitelný i ve volné krajině. Stejně jako v domě máme vodovodní potrubí a blízko domu chceme zeleň, i v krajině je nutná in-

frastruktura zajišťující naše přežití. Asi každému je jasné, že nelze přežít jen v betonových džunglích, v minulosti však panovala představa o dostatečných (nekonečných?) kapacitách přírody a ekosystémových služeb. Zdálo se, že přírody je zkrátka „dost“. To již ale neplatí, na limity jsme již narazili a teď potřebujeme otočit směr a aktivně obnovovat přírodu. Kvantitativní ukazatele nabízí Restoration Law.

DALŠÍ FUNKCE KRAJINY

Krajina zastavěná

Z lidského pohledu je klíčový fyzický prostor pro výstavbu. Podle často uváděných údajů zmizí každý den z krajiny kolem 15 ha půdy neboli 30 fotbalových hřišť, děje se to především vlivem výstavby. Ta mění propustné povrchy na nepropustné jako střechy, beton nebo asfalt. Nenávratně ukrájí kusy krajiny, které ztrácí svoje přirozené funkce. Může pomoci, když místo nepropustných povrchů budou propustné. V sídlech dnes chceme zadržovat dešťovou vodu, která pomáhá ochlazovat prostředí.

Nesmíme zapomenout, že nyní do krajiny potřebujeme umísťovat nové obnovitelné

zdroje energie. Abychom rozumně a udržitelně vyřešili energetické potřeby, je nutné zdroje energie navíc rozmístit co nejrovnoměrněji po celé zemi. Nebude stačit jen dávat solární panely na střechy, jejich rozloha pravděpodobně bude muset být výrazně větší. Na druhou stranu by fotovoltaické ani větrné elektrárny neměly ohrožovat poslední cenná přírodní území. Pro jejich umístování by tedy měly být přednostně vybírány brownfieldy a jiné již antropogenně ovlivněné plochy.

Krajina produkční

Potřebujeme potraviny i dřevo z lesa. Velká část krajiny je určena na jejich produkci. Je již dlouho spravována intenzivně, s využitím těžké techniky a chemie. V důsledku toho došlo k degradaci půdy, zejména její organické složky, k omezení vsakování vody, jejímu znečištění a dalším problémům. Kromě vysušení krajiny a ohrožení biodiverzity zvýšením chemizace dochází k ohrožení samotné produkční funkce půdy.

V poslední době byl upravován strategický plán zemědělské politiky tak, aby země-

dělství méně ohrožovalo přírodu a krajinu. Díky nově nastaveným ekoschématům by se mělo podařit zase více směřovat zemědělské dotace k péči o krajinu. Snad v dalších letech opravdu vzniknou pásy kolem toků nebo i krajinných prvků a najde se dost motivovaných zemědělců, kteří budou krajinné prvky přímo zakládat a těšit se z pestré strukturované krajiny. Pomohou tak i s obnovou biodiverzity i adaptací na změnu klimatu, při zajištění udržitelné produkce zdravých potravin. Potřebovali bychom podpořit vznik faremních plánů, které vhodně nastaví péči o konkrétní prostor v krajině ze zemědělské i ekologické perspektivy.

Potřebujeme také zásadní změnu přístupu k lesnímu hospodaření k dlouhodobě udržitelným formám zajišťujícím vysokou odolnost krajiny k dopadům klimatické změny i potřeby ochrany biodiverzity. Státní lesy by měly jít v této změně příkladem.

KRAJINNÉ PLÁNOVÁNÍ

Jedná se o spojitě nádoby ... adaptace krajiny na klimatickou změnu, ochrana krajiny proti povodním a suchu, obnova přírody

a návrat biodiverzity souvisí s potřebou zlepšení kvality krajiny jako veřejného prostoru. Je dobré je řešit společně.

Pro celkové uchopení krajiny potřebujeme vizi, která zahrne všechny její funkce. Měli bychom zahájit její meziúzemní přípravu, může to být jakási Bílá kniha přírody a krajiny. Nástrojem uspořádání zájmů v území je územní plánování. Krajinné plánování zahrnující cíle nařízení o obnově přírody i adaptace na změnu klimatu by se mělo stát nedílnou součástí územního plánování, a to na úrovni politiky územního rozvoje, zásad územního rozvoje i územních plánů.

JAK? SPOLEČNĚ

Restoration Law začíná slovy: „navzdory dlouhodobému úsilí“. Celá desetiletí je již zřejmé, co je potřeba dělat, přibývá mezinárodních úmluv, strategií, závazků, nástrojů, již delší dobu ale vidíme, že to stále není dost. Náš zákon na ochranu přírody a krajiny za 30 let své existence nebyl nikdy plně realizován, naopak byl postupně oslabován (Svoboda 2022), částečně i odborně zastaral. Pokoušeli jsme se soustředit na dílčí úspěchy ochrany přírody v chráněných územích, ale součástí skutečné změny je přiznat si, že negativní trendy se nepodařilo zvrátit a potřebujeme pomoci.

Pokud máme ještě vůbec mít šanci zastavit pokles biodiverzity (a vrátit vodu do krajiny, být více odolní proti změně klimatu atd.), potřebujeme plošná řešení se zapojením všech aktérů. Ochrana přírody jako obor nemůže sama „zachránit přírodu“ navzdory jejímu všeobecnému ničení. Může nabídnout zkušenosti s udržitelnými postupy, ty však nestačí aplikovat pouze v chráněných územích. Koncept udržitelného využívání krajiny, který je v souladu s ochranou přírody, je na místě i vzhledem k současné prioritě potravinové a energetické bezpečnosti.

Jedním z klíčů k proměně je určitě to, aby nařízení o obnově přírody a spolu s ním i další zmíněné strategie měly jednoznačný meziúzemní význam a aktivity byly koordinovány na úrovni celé vlády. Dle programového prohlášení vlády mají tato témata prioritu. Potřebujeme zapojení všech důležitých aktérů, spolupráci na obnově přírody a krajiny. Aby se věci konečně více rozhýbaly, je potřeba je pojmout jinak, projektově, dynamicky, plnit úkoly ve svižném tempu. Samozřejmě pomáhá tlak i dobré

Obr. 4: Tůň v EVL Soutok-Podluží. Foto Eva Volfová

Obr. 5: Blešník úplavičný (*Pulicaria dysenterica*) v NPS Slanisko u Nesytu. Foto Eva Volfová

příklady zdola, zapojení krajů, obcí, ale také byznysu nebo dlouhodobá trpělivá práce nevládních organizací, zapojení veřejnosti. Poslední dobou je potěšující potkávat lidi z různých oborů, kterým leží péče o přírodu na srdci a chtějí v rámci své profese pomáhat, třeba i vykupováním pozemků pro biodiverzitu.

JAKÁ TEDY MÁ BÝT PŘÍRODA A KRAJINA?

Zdravá.

Živá.

Odolná.

Pestrá.

Krásná.

Prostupná.

S širokou nabídkou biotopů v dobrém stavu.

S kvalitní udržitelnou produkcí.

S vhodně umístěnými obnovitelnými zdroji energie.

Ve které se nám dobře žije.

LITERATURA:

Anonymus (2022): Criteria and guidance for protected areas designations. Commission staff working document. European Commission, Brussel.

Fanta J., Petřík P. (eds.) (2014): Povodně a sucho. Krajina jako základ řešení. Sborník příspěvků ze seminářů konaných ve dnech 8. října 2013 a 5. června 2014. Komise pro životní prostředí Akademie věd ČR, Praha.

Hofmeister J. (2022): Jak převzít svůj díl zodpovědnosti za ochranu biologického dědictví planety? Ochrana přírody 1/2022, Praha.

Hošek M., Storch D. (2022): Odpovědnost přijmeme, ale na základě dat a s rozmyslem. Ochrana přírody 3/2022, Praha.

Chobot K. (ed.) (2016): Druhy a přírodní stanoviště. Hodnotící zprávy o stavu České republiky 2013. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a Ministerstvo životního prostředí, Praha.

Chytrý M. (ed.) (2020): Červený seznam biotopů České republiky. – Příroda 41: 1-172.

Svoboda P. (2022): Zákon o ochraně přírody a krajiny po 30 letech: zmlácený mrzák v ringu se stavební lobby. Ekolist. <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/petr-svoboda-zakon-o-ochrane-prirody-a-krajiny-po-30-letech-zmlaceny-mrzak-v-ringu-se-stavebni-lobby>

Volfová (2022a): Opravovat krajinu. Časopis Fórum ochrany přírody 1/2022. <https://www.casopis.forumochranyprirody.cz/magazin/analyzy-komentare/opravovat-krajinu>

Volfová (2022b): Natura 2000 pomáhá zachránit řadu lokalit. Jedna příroda. <https://www.jednapriroda.cz/novinky/natura-2000-pomaha-zachranit-radu-lokalit>

EU Nature Restoration Law:

https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/nature-restoration-law_en

KRAJINA A ČLOVĚK

JAN FROUZ

prof. Ing. Mgr. JAN FROUZ, CSc.
Je ředitelem Ústavu pozdní biologie a biogeochemie BC AV ČR. V letech 2008–2013 ředitel Ústavu pro životní prostředí PřF UK. Zabývá se ekologií bezobratlých a jejich úlohou v ekosystémech a obnovou půd v disturbovaných územích.

Krajinu můžeme definovat jako část zemského povrchu s typickou kombinací přírodních a kulturních prvků a charakteristickou scénérií. Sám původ slova „krajina“ pochází ze staroslovanského základu, který souvisel ze slovem okraj, ve smyslu hranice něčeho. Již to naznačuje, že „krajina“ představuje mozaiku krajinných prvků, více méně jasně ohraničených (lesy, pole, vodní plochy, obce apod.), které jsou rozmístěny v ploše, a mozaika těchto ploch vytváří krajinu. Tyto plošky mohou být různě velké a mohou být přírodního či kulturního původu. Mohou spolu různým způsobem interagovat: voda může stékat s výše položených plošek do údolí, s ní se mohou přenášet živiny, eroze může posouvat jemné částice půdy z výše položených částí do údolí, kde tyto částice mohou sedimentovat. Podobně tak se jemný materiál unášený větrnou erozí bude hromadit na závětrné straně hor atp. Vlastnosti jednotlivých plošek v krajině jsou tedy dány mimo jiné jejich polohou, která určuje environmentální podmínky místa a determinuje do značné míry potenciální interakce s okolními ploškami krajiny. Z toho je patrné, že vlastnosti dané plošky jsou do značné míry závislé na jejím okolí. Například, bude-li ve svahu nad říční nivou orná půda, je větší šance, že se ze svahu bude splavovat sediment, než kdyby byl na tomtéž svahu les. Podobně tak migrace organismů mezi dvěma ploškami bude snazší, budou-li blízko sebe a budou-li ostatní části krajinné matrice mezi nimi pro daný druh prostupnější.

Krajina je utvářena jak přírodními procesy, tak činností člověka. V tomto textu se zaměříme na to, jak člověk utvářel krajinu, měnil její fungování, a co to znamenalo pro druhy žijící v krajině. Člověk ovlivňuje krajinu již velmi dlouhou dobu. Zatímco někteří autoři se domnívají, že významnější vliv člověka mimo vyspělá centra v Evropě se projevil až po roce 1750, jiní autoři se domnívají, že temporální lesy Eurasie byly člověkem zredukovány o 20 % původní rozlohy již 3 000 let př. n. l. Preindustriální vliv člověka byl patrně větší než by se nám

mohlo dnes zdát, ale ekosystémy se z velké části stačily regenerovat. Například Kukla a kol. (2019) odhaduje, že většina plochy pralesů na Papui Nové Guinei byla alespoň jednou využita jako zahrádky domorodých obyvatel. Ale i výraznější stopy velkých civilizací mohly být z velké části zahlazeny přirozenými sukcesními procesy. Příkladem může být rozsáhlá aglomerace Angkor Wat v Kambodži, která byla z velké části zcela pohlcena džunglí. Řada recentních studií také ukazuje, že Amazonský prales by v předkolumbovské éře domovem vyspělé civilizace, která vytvořila řadu opevněných sídel a dalších struktur a velmi pravděpodobně významně odlesnila, fragmentovala a i jinak ovlivnila místní ekosystémy.

Již předzemědělské společnosti začaly vypalovat lesy a vytvářet mozaiku „parkové krajiny“ zahrnující antropogenně vytvořené plochy řídkého lesa, křovin a travních biotopů s cílem zvýšit výskyt zvěře, kterou mohly následně lovit. Zemědělské společnosti podporovaly odlesnění jednak s cílem získat zemědělskou půdu, jednak s cílem získat dřevo použitelné pro stavbu domů či lodí a jako palivo, což vedlo k značnému odlesnění například v době římské (Grove Rackham, 2003). Během středověku narůstal podíl nelesních biotopů, i když hranice mezi lesem a bezlesím nebyla zcela ostrá. Ve středověku můžeme tedy vedle sebe vidět jednak málo ovlivněný les (prales), jednak různé formy člověkem intenzivně užívaného lesa, který byl často daleko rozvolněnější a světlejší než je dnes. Příkladem takového lesa může být Montano, dodnes zachované v jižním Portugalsku, které propojuje tři typy užívání, a to řídký porost stromů užívaných pro produkci korku a dřevěného uhlí, lesní pastviny a jednotlivá políčka (Kabarda, Bičík 2010). Naopak v zemědělské krajině se vyskytovala řada plošek dominovaných stromy jako sady, stromořadí apod. Pro intenzivní produkci palivového dřeva byly původní lesy přeměněny na výmladkový, nízký les, kdy bylo palivo získáváno odsekáváním pařezových výmladků. V tomto výmladkovém porostu

pak byly postupně ponechávány jednotlivé stromy (výstavky) jako zdroj konstrukčního dřeva. Konstrukční dřevo bylo také získáváno výběrnou těžbou v jinak málo pozměněných přírodních lesích. Postupem doby s tím, jak stoupal zájem o stavební (konstrukční) dřevo, střední a nízký les postupně přešel na les vysoký. Postupně tak docházelo k větší diferenciaci zemědělské a lesní krajiny.

Původní zemědělci produkovali plodiny především pro svoji potřebu. To vedlo k relativně velké diverzitě plodin pěstovaných na jednom místě. Postupem času bylo více a více plodin pěstováno za účelem obchodu. To vedlo ke specializaci na určité komodity v přírodních oblastech, technologické novinky naopak umožnily zvyšování efektivity zemědělské produkce. Farmáři přestali být samozásobitelé, stali se producenty omezeného množství komodit, tedy těch, pro něž měli nejlepší přírodní a zároveň nejlepší tržní podmínky a ostatní potřebné vstupy si koupili. Intenzifikace zemědělské výroby je kromě specializace spojena i s geografickou koncentrací (Winsberg, 1980). Je tomu tak proto, že přírodní podmínky jsou často podobné pro geograficky blízké farmy. Dochází k tomu, že celé oblasti se homogenizují a zaměřují na jednu nebo několik málo plodin. To umožní farmářům pořídit si specializované stroje a zvýšit efektivitu jejich produkce. Zároveň se více a více lidí stěhovalo z venkova do měst a tím bylo k dispozici méně lidí, kteří by zajišťovali zemědělskou produkci. Na druhou stranu rozvoj technologií, stále dokonalejší nástroje, využívání práce zvířat strojů vedlo k úspoře lidské práce. S tím jak narůstal výkon strojů, přizpůsobovala se jim i velikost polí a tím se měnila i tvář krajiny. Větší a silnější stroje umožnily pracovat s větším záběrem a tím mohly provádět jednotlivé operace (orba, setí, postřik, sklizeň) rychleji. Snaha konstruovat zemědělské stroje tak, aby měly velký záběr, vede k tomu, že se nemohou snadno pohybovat po silnici. Na to se zpravidla skládají do transportní polohy. Po příjezdu na pozemek musí být stroj převeden do pracovní polohy, seřazen apod. Z tohoto a dalších důvodů narůstá podíl pracovního času stroje z celkového času s velikostí pole. Nicméně snižování podílu nepracovních časů, a tedy zvyšování efektivity s narůstající velikostí pole, není lineární. Je největší u malých polí, významně

Obr. 1: Zemědělská krajina u NP Podyjí - hnízdění 16 párů motáka lužního. Foto Eva Volfová

se zpomaluje u polí nad 5-10 ha. Jak už bylo řečeno, u polí nad 40 ha je prakticky nulová (Landers, 2000). Tento proces byl u nás ještě významně podpořen během socialismu formováním velkých zemědělských podniků, jejichž velikost byla často větší, než by odpovídalo pouhé ekonomické optimalizaci. Snižování různorodosti plošek a zvětšování jejich velikosti (a tím zmenšování podílu jejich okrajů, které mohly představovat habitat pro různé organismy) vedlo k snižování diverzity. Řada studií ukazuje na to, že diverzita krajiny složená z malých polí okolo 1 ha je významně větší než u krajiny s většími poli, nicméně tento vliv velikosti pole na diverzitu není lineární, snižuje se z velikostí pole a u polí s velikostí nad 5 ha je již velmi malý. Jestliže je optimální velikost pole z pohledu efektivity mechanizace okolo 40 ha, z pohledu diverzity je optimální velikost jeden, max. 5 ha. Je patrné, že hledání kompromisu mezi účinností a diverzitou pouhou optimalizací velikosti pole bude těžko možné. Současně se změnou ve velikosti zrna krajinné mozaiky docházelo ke změně vstupu živin do krajiny. Ten je sice pouhým okem méně patrný, ale pro diverzitu stej-

ně významný. Preindustriální zemědělec odebral ze sklizni určité množství živin, zejména dusíku, který je v mírném pásmu často limitující živinou. K tomu, aby dusík a další živiny doplnil, se snažil mobilizovat živiny kultivací a dalšími operacemi, které urychlovaly dekompozici organické hmoty v půdě. To sice zvyšovalo dostupnost živin pro rostliny, ale zároveň to vedlo k jejich dalším ztrátám, které bylo třeba doplňovat. Toho šlo dosáhnout jednak střídáním plodin na témže pozemku, například pěstováním věkovitých rostlin, jednak „těžbou“ živin v okolní krajině. Nejjednodušším způsobem získávání živin z okolní krajiny byla pastva na pastvinách i v lesích, nebo sklizeň píce v lučních ekosystémech. Živiny odebrané v biomase sklizené (nebo spasené) na těchto plochách (nebo alespoň jejich významná část) se časem staly součástí statkových hnojiv, které byly z větší části vyvezeny na pole. Tím postupně docházelo k odběru živin z okolní krajiny a jejich hromadění na polích, odkud se však živiny ztrácely jednak odběrem sklizni, jednak v důsledku větších ztrát daných kultivací atp. Podobně tak získávání steliva hrabáním hrabanky v lesích nebo nakopáním

drnů na pastvinách vedlo k postupnému odběru živin. Tato oligotrofizace krajiny vedla ke vzniku anebo značnému rozšíření řady biotopů preindustriální krajiny, jako jsou oligotrofní louky, vřesoviště, světlé lesy a podobně. Odběr nadzemní části vegetace jistě ovlivňoval rostlinná společenstva i přímo. Potlačení vzrůstných druhů mohlo vytvořit prostor pro řadu méně vzrůstných druhů a tím podpořit diverzitu krajiny. Lesní pastva a částečně i hrabání steliva mohlo na některých místech vést k podpoře výskytu jedle na úkor buku atp. Nicméně tato činnost, prováděná po většinu středověku a novověku, vedla k oligotrofizaci preindustriální krajiny, a to samo o sobě významně ovlivnilo její diverzitu. Podíváme-li se na diverzitu rostlin na plochách různě zásobených živinami, které tedy potenciálně mohou dosahovat různé produkce, vidíme, že na plochách s velmi malým množstvím živin je diverzita malá. S narůstající zásobou živin počet druhů roste, avšak jen do té míry, dokud je množství živin limitující (Lepš 2005). V určité chvíli začne počet druhů s narůstající produkčností/produktivitou prostředí opět klesat. Je to dáno tím, že tam, kde jsou živiny limitující, hraje hlavní roli podzemní kompetice. Ta může být velmi variabilní, protože rostliny mohou získávat

živiny z různých vrstev půdy a také mohou přijímat živiny v různých formách. Jak množství živin narůstá, začíná být hlavním faktorem kompetice o světlo. Na rozdíl od variabilní podzemní kompetice, která se odehrává v 3D prostoru, kompetice o světlo se odehrává ve 2D a způsoby, jak se v této kompetici uplatnit, jsou omezené (větší výška a větší plocha listů). Na rozdíl od živin v půdě, o které se mohly rostliny snadno dělit, světlo je snadné si monopolizovat. Rostliny, které jsou větší, vyšší, s velkou pokryvností listů získají většinu světla, zastíní ostatní rostliny pod nimi a na ty už mnoho nezbude. Díky tomu, že jen několik málo druhů dokáže monopolizovat světlo, jako limitující zdroj se zde uplatní menší množství druhů a diverzita společenstva klesá (Lepš 2005). Oligotrofizace preindustriální krajiny tak mohla mít, kromě jiných faktorů, významný příspěvek ke zvýšení její diverzity. To se změnilo s masivním užíváním fosilních paliv, při jejichž spalování se uvolňují oxidy dusíku, s užíváním průmyslových hnojiv a zejména pak s průmyslovým rozvojem Haber-Boschovy syntézy. Rozvoj Haber-Boschovy syntézy v globálním měřítku prakticky zdvojnásobil vstup dostupného dusíku do ekosystémů. To mělo za následek prudké zvýšení rostlinné produkce a nárůst lidské

populace. Přibližně 80 % dusíku v našich tělech pochází s průmyslové fixace vzdušného dusíku a odhaduje se, že nebýt Haber-Boschovy syntézy, byla by dnes celosvětová lidská populace několikrát menší. Na úrovni jednotlivých ekosystémů pak znamenal zvýšený přísun dusíku do krajiny nárůst dominance několika vzrůstných druhů na úkor řady dalších rostlinných druhů, jak již bylo popsáno výše. Protože těchto druhů bylo jen relativně málo a byly si v řadě ekosystémů podobné, znamenalo to pokles diverzity jak na úrovni jednotlivých ekosystémů, tak na úrovni celé krajiny. Evropská krajina je ovlivněna dlouhodobou činností člověka. Celé řady charakteristik, které podporovaly druhy preindustriální krajiny a její celkovou diverzitu souvisely s tradičním užíváním krajiny charakterizovaným drobným zrnem krajané mozaiky, velkým odběrem biomasy a oligotrofizací krajiny. To souvisí s tím, že asi 30 % ploch celoevropské sítě Natura jsou plochy s nějakou formou zemědělského využívání. Řada managementových opatření používaných ochranou přírody tak imituje toto preindustriální využívání krajiny.

Realizováno v rámci projektu *Trendy v ochraně přírody (TOP) 3201400076*, financováno z *Fondů EHP a Norska 2014-2021 – program CZ-ENVIRONMENT*.

LITERATURA

- Fahrig, L., Girard, J., Duro, D., Pasher, J., Smith, A., Javorek, S., King, D., Lindsay, K. F., Mitchell, S., Tischendorf, L. 2015.** *Farmlands with smaller crop fields have higher within-field biodiversity. Agriculture, Ecosystems and Environment* 200: 219–234.
- Grove, A. T., Rackham, O. 2003.** *The Nature of Mediterranean Europe: An Ecological History*, Yale University Press, Yale
- Kabrda, J., Bičík, I. 2010.** *Dlouhodobé změny rozlohy lesa v Česku i ve světě. Geografické rozhledy*, 20(1), 2–5.
- Landers, A. 2000.** *Farm machinery: selection, investment and management*. Tonbridge, Farming Press.
- Lepš, J. 2005.** *Chapter 8 Diversity and ecosystem function. In van der Maarel E. (ed) Vegetation ecology Blackwell Publishing Oxford.*
- Winsberg, M. D. 1980.** *Concentration and Specialization in United States Agriculture, 1939- 1979. Economic Geography* 56 (3): 183-189.

O KONEKTIVITĚ, PROSTUPNOSTI A FRAGMENTACI KRAJINY ČESKA

VLADIMÍR ZÝKA, KRISTÝNA VLKOVÁ, DUŠAN ROMPORTL

Ing. Mgr. VLADIMÍR ZÝKA

Od roku 2015 pracuje jako výzkumný pracovník ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, kde se věnuje modelování fragmentace a konektivity krajiny a dalším aspektům prostorové ekologie.

Mgr. KRISTÝNA VLKOVÁ

Působí ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví na Odboru prostorové ekologie a zaměřuje se na hodnocení prostupnosti krajiny ve vztahu k výskytu a pohybu živočichů, problematiku fragmentace krajiny a modelování vhodnosti prostředí především pro druhy velkých šelem.

RNDr. DUŠAN ROMPORTL, Ph.D.

Na Katedře fyzické geografie a geoekologie PŘF UK se věnuje především studiu vztahů organismů k podmínkám prostředí, modelování jejich potenciální distribuce, a dále problematice fragmentace a konektivity krajiny. ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okr. zahradnictví pak vede Odbor prostorové ekologie, kde se zabývá i hodnocením geo/biodiverzity, změnami krajiny a její struktury.

Krajinu, která nás obklopuje, většinou vnímáme jako mozaiku plošek různých vlastností a tvarů. Ty mohou být různě propojené nebo naopak izolované, některé jsou protáhlé do podoby koridorů, jiné jsou jasně omezené, další představují spíše „ementál“ plný děr – jsou tedy více tzv. krajinnou maticí než kompaktní ploškou. Právě tyto prostorové charakteristiky („*landscape pattern*“) – a samozřejmě kvalitativní parametry – rozhodují o tom, jak bude která krajina nejen vypadat, ale především fungovat. K těmto charakteristikám se odkazují i klasické definice krajiny, jež popisují krajinu jako „*heterogenní část zemského povrchu, která se skládá ze souboru vzájemně se ovlivňujících ekosystémů*“ (Forman & Godron 1993); nebo jako „*část zemského povrchu..., tvořený souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky*“ (zák. 114/1992 Sb.).

Propojenost složek krajiny, která je výsledkem působení přirozených i antropogenních procesů, tedy chápeme jako jednu z klíčových vlastností prostorového uspořádání

krajiny. Někdy se setkáváme s pojmem **konektivita krajiny**, který pochází z anglického „*landscape connectivity*“. Hlaváč et al. (2019) o tomto termínu v širokém okruhu autorů diskutovali a definovali jej jako „*stav propojení strukturálních prvků v krajině umožňující nepřerušovaný průchod mezi těmito prvky*“. Jinak řečeno, propojenost krajiny zajišťuje všeobecně známou výměnu látek a energií mezi ekosystémy, která je nezbytná pro správné fungování krajiny (bližší viz zmiňovaný Forman a Godron, 1993). Když se však na hodnocení propojení krajiny zaměříme podrobněji, zjistíme, že řada autorů rozlišuje dva základní typy krajinné konektivity – strukturální a funkční. **Strukturální konektivita** odráží pouze prostorové uspořádání sledovaných prvků, typicky určitých kategorií land use či land cover – můžeme tak hodnotit např. konektivitu lesních či vodních ploch. V případě **funkční konektivity** však hodnocení opíráme o kvalitativní vlastnosti složek krajiny – tedy typicky kvalitu habitatů měřenou nejčastěji pohledem vybraných organismů.

Heterogenní krajina Česka. Foto Jaroslav Vojta

Příklad významných bariér, které ovlivňují průchodnost krajiny. Foto Rastislav Staník

Někteří autoři (např. Zeller et al. 2020) ještě zmiňují tzv. **dynamickou konektivitu**, kdy upozorňují na fakt, že propojenost krajinných struktur často vykazuje velmi proměnlivou funkční dynamiku (sezónní, cyklickou či dlouhodobou). V mnoha případech spolu strukturální a funkční konektivita krajiny úzce souvisí. Může ovšem nastat řada situací, kdy se strukturálně dobře propojená krajina stává z pohledu vybraných skupin organismů jen velmi omezeně funkčně propojenou.

PROPOJENOST VS. PRŮCHODNOST KRAJINY

V Hlaváčově definici konektivity krajiny se objevuje důležitý pojem, a to **průchodnost** někoho/něčeho krajinou. Míra průchodnosti krajiny souvisí s výskytem překážek, které představují síly působící proti směru pohybu a určují tzv. odpor krajiny. Souvisí také s termínem **fragmentace krajiny** (z angl. „*landscape fragmentation*“), což je proces, při kterém se z ucelených částí krajiny (ekosystémů, biotopů, stanovišť apod.) stávají čím dál tím izolovanější a/ nebo menší segmenty. Fragmentace krajiny může být způsobena přírodními nebo antropogenními procesy. Mezi přírodní příčiny řadíme např. tektonické pohyby (pevnina vs. oceán, vznik pohoří apod.), vznik širokých vodních toků či nevhodné klimatické podmínky. K antropogenním pak patří především rozvoj fyzických nepřírodních bariér či nevhodných ploch, tedy typicky dopravní infrastruktury (výstavba dálnic, železnic, vodních cest apod.) a sídelní soustavy, které jsou často spojené s rozvojem suburbanizace čili stěhování

obyvatel z měst na přilehlý venkov. Bariérový efekt ale mohou vykazovat i zemědělské plochy, jako intenzivně využívané bloky orné půdy, pastevní areály s elektrickými ohradníky či oplocené trvalé kultury. Důsledkem rozšiřování takových bariér (zejm. dopravní sítě a zastavěných ploch) je nejen fyzický zábor habitatů, ale také rušivé efekty jako hlukové či světelné znečištění okolí, zvýšení mortality živočichů, a především zmíněná fragmentace a izolace dříve propojených populací. Tyto dopady typicky vedou k degradaci populace, snížení její početnosti a zvýšení její zranitelnosti, v krajním případě pak může dojít až k zániku dílčí nebo i celé populace.

Překážky pohybu, které snižují průchodnost krajiny, mohou být logicky plošné nebo liniové povahy. Souhrnně je nazýváme **fragmentační geometrií**, přičemž záleží na předmětu hodnocení, jaké všechny struktury do ní mají být zahrnuty. Z hlediska prostupnosti krajiny a její dynamiky mají větší dopad překážky liniové (typicky silnice, dálnice a jejich oplocení). Tyto není možné snadno obejít a živočichové jsou tak nuceni je při pohybu z jedné oblasti do druhé překonávat. Podle Beyer et al. (2014) jsou reakce na překážky ovlivňovány pohybovými schopnostmi živočichů, jejich habitatovými preferencemi, blízkostí bariéry a mírou její propustnosti. Komunikace tak často fungují jako velmi účinné překážky v krajině, které odrazují živočichy od pohybu mezi rozdělenými oblastmi. V důsledku hluku a dalších rušivých vlivů mají navíc jedinci často problém se k silnici vůbec přiblížit a mohou tak přijít o možnost překonat překážku, např. v jejím relativně

propustném úseku (Beyer et al., 2014). Plošné bariéry se mohou jevit jako snadněji překonatelné – lze je přece jednoduše obejít. Když se ale podíváme, jak vypadá typická kulturní krajina střední Evropy, zjistíme, že plošné bariéry (typicky zastavěné plochy) jsou propojeny liniovými bariérami (silnice, dálnice) do husté spojitě sítě, která nadneseně spoutává okolní volnou krajinu betonovou mříží. Pokud k tomuto stavu doplníme jako nevhodné prostředí často obrovské bloky intenzivně využívané zemědělské půdy a usychající monokulturní lesy, vyplatí nám neutěšený obraz kulturní polopouště, kterou jen tu a tam ožívují izolované ostrůvky přírodních blízkých habitatů.

Hodnocení propojenosti krajiny i míry její fragmentace je nutné vždy podřídit účelu analýzy – nejčastěji je vztahováno k habitatovým a prostorovým nárokům, resp. disperzním či migračním schopnostem konkrétního modelového druhu, případně celé (taxonomické, resp. funkční) skupiny organismů. Vnímání prostupnosti krajiny a odporu jednotlivých bariér se tak bude zásadně lišit mezi velkými či malými savci, ptáky nebo obojživelníky; úplně v jiných dimenzích je třeba nahlížet na konektivitu krajiny ve vztahu k např. hmyzu, akvatickým organismům nebo dokonce houbám či mechům. Každá funkční nebo taxonomická skupina bude vyžadovat jiný hodnotící přístup a prostorový rámec – co je např. pro velké lesní savce bariérou, může představovat pro světlomilné druhy hmyzu velmi vhodný habitat nebo dokonce koridor pro šíření. Pro obecné hodnocení prostupnosti krajiny na měřítkové úrovni státu nebo

širšího regionu se jako modelové skupiny využívají druhy vysokých teritoriálních či migračních nároků (typicky velcí savci), kdy se předpokládá, že druhy menší budou mít i nižší nároky. Na tomto principu byla založena celá řada projektů ve světě i ve střední Evropě, které se zabývaly hodnocením prostupnosti krajiny a hlavně návrhy opatření, jak negativní dopady fragmentace zmírnit.

Ekologická konektivita a její ochrana

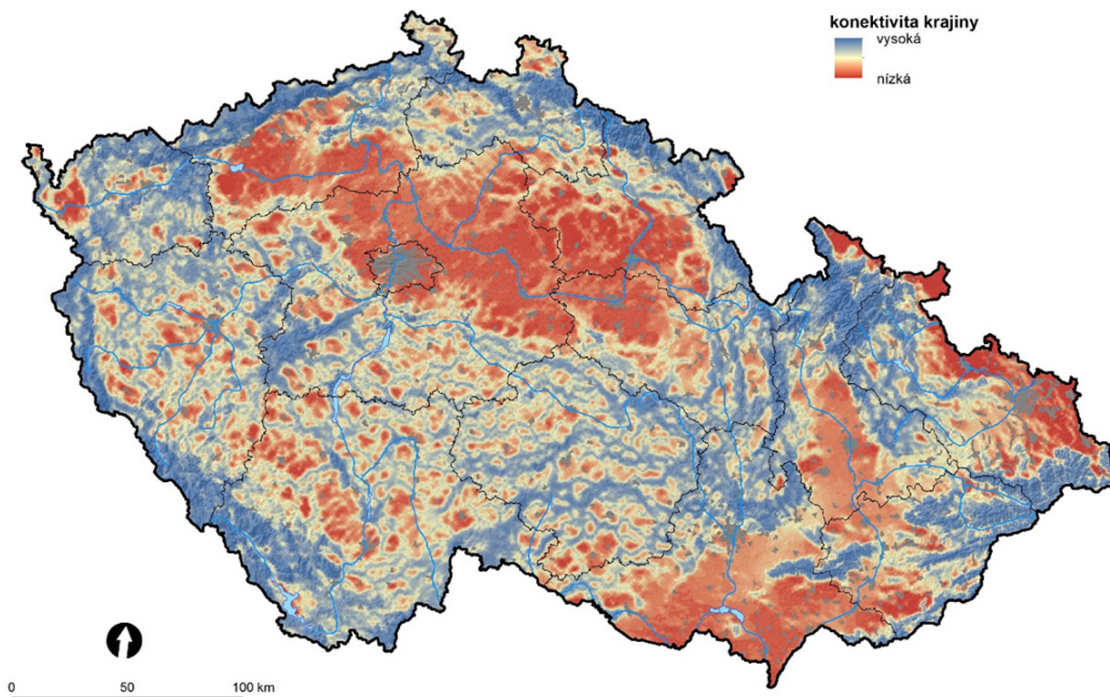
Řešením fragmentace krajiny a ochrany její průchodnosti je zachování a obnova tzv. **ekologické konektivity** (z angl. „*ecological connectivity*“). Hlaváč et al. (2019) ji definují jako „spojení nebo vzájemné propojení ekologických prvků v krajině (polopřirozená, přírodní stanoviště nebo nárazníkové zóny) a biologických koridorů mezi nimi z hlediska jedince, druhu, populace nebo společenstev těchto jednotek, pro celý vývojový cyklus nebo jeho části, ve stanoveném čase či po časový úsek, které zlepšuje přístup živočichů a rostlin k jejich prostředí a zdrojům.“ Tradičním nástrojem ochrany či obnovy ekologické konektivity v krajině jsou **ekologické sítě**. Ekologická síť se skládá téměř vždy z jádrových oblastí a migračních koridorů, které tyto jádrové oblasti propojují. Jádrovou oblastí může být vhodné stanoviště daného druhu, vzácný

ekosystém, nebo jen segment zachované přírodní krajiny. Migrační koridory tato území propojují co možná nejpříjemnější trasou (nebo jejich řečištěm) a umožňují potřebný tok energií či výměnu genetických informací mezi populacemi. K jejich vymezení se nejčastěji používá hodnocení cesty nejnižších nákladů („*least cost path model*“), které je ale často v praxi expertně modifikováno a přizpůsobováno reálným možnostem krajinného plánování. Takové pojetí ekologické sítě generuje binární, resp. kategoriální výsledek – síť (příp. její skladebné části) versus ostatní krajina. Vnímání prostupnosti krajiny se však v případě většiny organismů odehrává spíše na kontinuální škále. Takovému pojetí pak lépe odpovídají modely konektivity krajiny založené na teorii vodivosti (tzv. „*circuit theory*“), tedy vyhodnocení odporu, které jednotlivé krajinné struktury kladou pohybu zájmových druhů. Nad rezistenčním (nebo také frikčním) povrchem („*resistance surface*“) je následně modelován gradient konektivity habitatů (viz obr. 3). Výstupy jsou kontinuální povahy, proto se s nimi např. v územním plánování pracuje o poznání obtížněji než s jednoduchou kategoriální maskou.

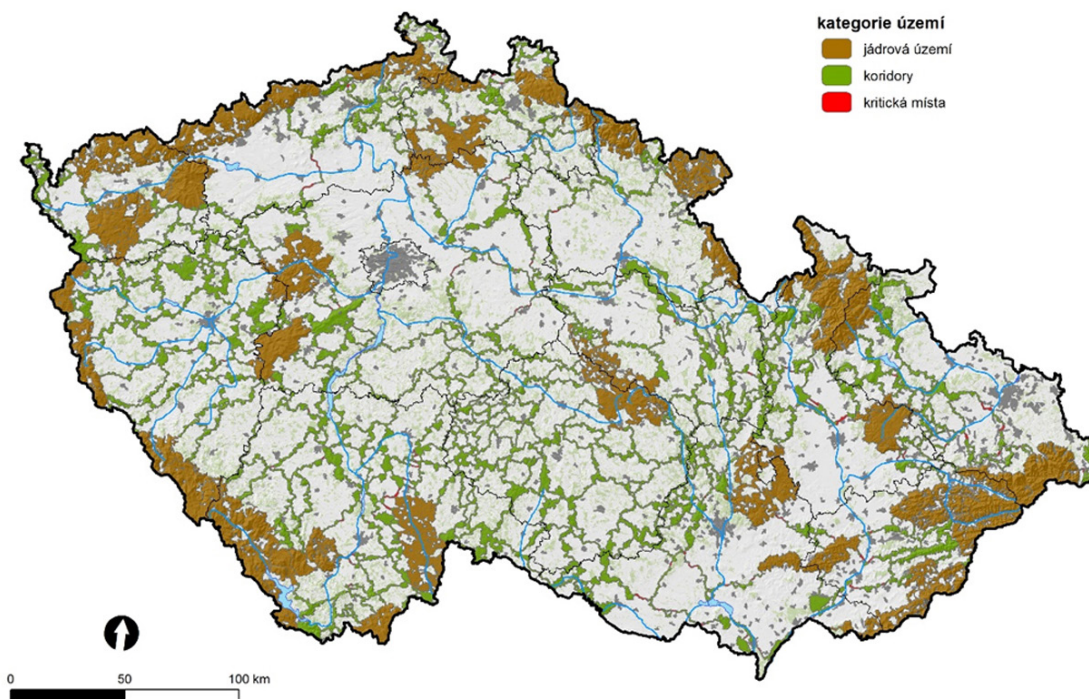
Pro vymezení ekologických sítí se tak nejčastěji používá vyhodnocení strukturální konektivity, které zohledňuje pouze prostorové propojení jednotlivých jádrových

území (např. biocenter ÚSES) vhodným prvkem – konektorem. K vytvoření skutečně funkční ekologické sítě je však vhodnější využívat funkční konektivitu, která lépe odráží, jak se živočichové v krajině chovají a jak reagují na její strukturu a dynamiku. Ekologická síť by zároveň měla zohledňovat dynamiku krajiny a umožnit zachování či zlepšení její prostupnosti pro volný pohyb druhů, a to i přes veškeré změny, které mohou nastat (změny ve využívání půdy, míře fragmentace, kvalitě stanoviště apod.) (Jennings et al., 2020).

Takovou funkční ekologickou síť v Česku od roku 2020 zajišťuje *Biotop vybraných zvláště chráněných druhů velkých savců* (zkr. *Biotop*, Hlaváč et al., 2021), který byl připraven v rámci projektu „Komplexní přístup k ochraně fauny terestrických ekosystémů před fragmentací krajiny v ČR“ v letech 2014–2016. Jedná se o síť jádrových oblastí (často významných velkoplošných chráněných území) propojenou systémem migračních koridorů. Průchodnost *Biotopu* je však na mnoha místech v důsledku lidské činnosti komplikovaná. Nejčastěji jde o křížení koridoru s dopravní infrastrukturou, s hustě osídleným územím nebo jinak intenzivně využívanou částí krajiny. Proto byla v rámci sítě vymezena tzv. kritická místa, která představují drobná území (8 % z celkové rozlohy *Biotopu*) s ohroženou průchodností. Další omezení

Model konektivity krajiny ČR pro velké savce (Romportl et al. 2017)

Biotop vybraných zvláště chráněných druhů velkých savců (Romportl et al. 2017)

průchodnosti krajiny v těchto kritických místech by pak mohlo v budoucnu ochromit fungování celé ekologické sítě. V podobném duchu funguje v Česku *Územní systém ekologické stability* (AOPK, 2020), který však nepřináší uspokojivé řešení problému průchodnosti krajiny zejména pro náročnější živočišné druhy. V Evropské unii pak existuje snaha o zachování propojenosti soustavy chráněných území Natura 2000 (více např. Fňukalová et al., 2021).

Zlepšování a ochrana ekologické konektivity krajiny byla a je ústředním tématem také několika mezinárodních projektů ve střední či východní Evropě, na kterých se podílejí týmy odborníků i z ČR. Projekty ConnectGREEN, TRANSGREEN a SaveGREEN

(všechny podpořeny v rámci INTERREG, Danube Transnational Programme) se zaměřují na ochranu ekologické konektivity, modelování ekologických sítí v Karpatech a jejich funkční propojení s okolními územími včetně prostoru Českého masivu. Jiné projekty se pak zaměřují na hodnocení fragmentace a konektivity krajiny chráněných území – příkladem může být projekt Monitoring krajiny (více informací na webu monitoringkrajiny.cz), který mimo jiné výstupy přináší poznání, že vysoká míra fragmentace krajiny a omezení její prostupnosti se týká i národních parků, chráněných krajinných oblastí a vybraných území soustavy Natura 2000. Zajištění průchodnosti krajiny, propojenosti lokalit kvalitních habitatů i populací a ochrana prostředí před postupující fragmentací

patří zkrátka ke klíčovým úkolům současné ochrany přírody a krajiny. Je však zřejmé, že jenom nástroje ochrany přírody na tento úkol zdaleka nemohou stačit. Ty mohou nabídnout metodické a odborné zázemí a definovat prostorové rámce. Na vlastní praktické řešení zprůchodnění krajiny je však nutné využít mnohem širší spektrum nástrojů a zdrojů, propojit je s tolik potřebnou obnovou ekologických funkcí krajiny (např. funkce klimatické, protierozní ad.). K tomu bude nutné oživit institut krajinného plánování a vytvořit celorepublikový koncept či rámec pravidel budování ekologické sítě tak, aby každá obec, město či aktivní občané mohli svým dílem a vizí přispět ke zlepšení průchodnosti „své“ části krajiny.

ZDROJE

Beyer, H. L., Gurarie, E., Börger, L., Panzacchi, M., Basille, M., Herfindal, I., Van Moorter, B., R. Lele, S., & Matthiopoulos, J. (2014): "You shall not pass!": Quantifying barrier permeability and proximity avoidance by animals. *Journal of Animal Ecology*, 85(1), 43–53. <https://doi.org/10.1111/1365-2656.12275>

Fňukalová, E., Zýka, V., Romportl, D. (2021): The Network of Green Infrastructure Based on Ecosystem Services Supply in Central Europe. *Land* 2021, 10, 592. <https://doi.org/10.3390/land10060592>

Forman, R. T. T., Godron M. (1993): *Krajinná ekologie*. Academia, Praha 1993, 572 str.

Jennings, M. K., Zeller, K. A., & Lewison, R. L. (2020): Supporting adaptive connectivity in dynamic landscapes. *Land*, 9(295), 1–21. <https://doi.org/10.3390/LAND9090295>

Romportl, D. (ed.) 2017: *Atlas fragmentace a konektivity terestrických ekosystémů v České republice*. AOPK ČR, Praha, ISBN 978-80-88076-50-6

Zeller, K. A., Lewison, R., Fletcher, R. J., Tulbure, M. G., & Jennings, Megan, K. (2020): Understanding the Importance of Dynamic Landscape Connectivity. *Land*, 9(303), 15. <https://doi.org/10.3390/land9090303>

Hlaváč, V., Anděl, P., Matušová, J., Dostál, I., Strnad, M., Immerová, B., Kadlečík, J., Meyer, H., Mot, R., Pavelko, A., Hahn, E., Georgiadis, L. (2019): *Doprava a ochrana fauny v Karpatech. Příručka k omezování vlivu rozvoje dopravy na přírodu v karpatských zemích*. DTP1-187-3.1 TRANSGREEN, AOPK ČR, Praha, 2019, 240 s.

JAK ZEMĚDĚLSKÁ PRAXE REAGUJE NA DOTAČNÍ TITULY

VÁCLAV ZÁMEČNÍK

Ing. VÁCLAV ZÁMEČNÍK

Od roku 2003 působí v České společnosti ornitologické na pozici zemědělského koordinátora, kde se věnuje ochraně ptačích druhů zemědělské krajiny.

V roce 2018 by jedním z iniciátorů společné petice ČSO a ČMMJ Vraťme život do krajiny, kterou podpořilo více než 56 602 lidí.

Už před vstupem do Evropské unie získali někteří naši zemědělci první zkušenosti s dotačními programy zacílenými do ochrany přírody. První vlašťovkou byl program SAPARD (česky Speciální předvstupní program pro zemědělství a rozvoj venkova), který začali čeští zemědělci čerpat od roku 2000. Se vstupem do Evropské unie v roce 2004 Společná zemědělská politika (SZP) začala naplno ovlivňovat zemědělskou praxi a to včetně dotací směřujících do ochrany přírody. Hned na začátku je nutné zmínit, že celý dotační systém je poměrně složitý, což je dáno i širší cílů, k jejichž dosažení mají dotace směřovat. Tyto cíle se přitom neustále aktualizují s tím, jak se upravují i očekávání společnosti od přínosů zemědělské politiky. Aktuálně projednávaná reforma Společné zemědělské politiky (SZP) má cílů 10 – některé míří přímo na samotné zemědělce (např. podpora příjmů ze zemědělského podnikání, zvyšování konkurenceschopnosti na trhu nebo podpora začínajících zemědělců), další na externí dopady zemědělského hospodaření v krajině (např. podpora biodiverzity, udržitelného rozvoje hospodaření s přírodními zdroje, zajišťování funkčních ekosystémových služeb nebo adaptace a mitigace na klimatické změny). Mezi cíle SZP patří také zlepšování reakce zemědělství EU na společenské požadavky na potraviny a zdraví, včetně bezpečných, výživných a udržitelných potravin a dobrých životních podmínek zvířat nebo modernizace odvětví podporou a sdílením znalostí, inovací a digitalizace v zemědělství a ve venkovských oblastech. Jak je z výše uvedeného zřejmé, zemědělská politika se snaží o komplexní uchopení celého sektoru a využívá k tomu řadu různých nástrojů. Zemědělci se mohou rozhodnout, zda budou dotace čerpat nebo ne. Základní podmínkou pro získání dotace je dodržování souboru

vání konkurenceschopnosti na trhu nebo podpora začínajících zemědělců), další na externí dopady zemědělského hospodaření v krajině (např. podpora biodiverzity, udržitelného rozvoje hospodaření s přírodními zdroje, zajišťování funkčních ekosystémových služeb nebo adaptace a mitigace na klimatické změny). Mezi cíle SZP patří také zlepšování reakce zemědělství EU na společenské požadavky na potraviny a zdraví, včetně bezpečných, výživných a udržitelných potravin a dobrých životních podmínek zvířat nebo modernizace odvětví podporou a sdílením znalostí, inovací a digitalizace v zemědělství a ve venkovských oblastech. Jak je z výše uvedeného zřejmé, zemědělská politika se snaží o komplexní uchopení celého sektoru a využívá k tomu řadu různých nástrojů.

Zemědělci se mohou rozhodnout, zda budou dotace čerpat nebo ne. Základní podmínkou pro získání dotace je dodržování souboru

Velký význam mají v ekologickém zemědělství meziplodiny, které snižují riziko eroze, zabraňují výparu v letním měsících, poskytují potravu hmyzu i ostatním zvířatům a zlepšují organiku v půdě. Bohužel v režimu ekologického zemědělství se dnes hospodaří jen na 3,6 % orné půdy. Foto Václav Zámečník

podmínek, které se souhrnně jmenují cross-compliance (česky křížová shoda) a zahrnují jednak podmínky DZES (neboli dobrý zemědělský a environmentální stav půdy), které zajišťují zemědělské hospodaření ve shodě s ochranou životního prostředí, a tzv. povinné požadavky na hospodaření, které vychází z evropské a národní legislativy. Samotná SZP se přitom skládá ze dvou finančních nástrojů – z I. pilíře SZP, kterému se také říká přímé platby, a z II. pilíře SZP neboli Programu rozvoje venkova (PRV). Do roku 2015 stačilo k zemědělcům k tomu, aby pobírali přímé platby, jen dodržet podmínky cross-compliance. I proto prakticky všichni zemědělci tyto dotace čerpali. Od roku 2015 se 30 % přímých plateb podmínilo plněním tzv. ozelenění s cílem podpořit zemědělské postupy se zaměřením na oblasti klimatu a životního prostředí. Podmínky nicméně nebyly stanoveny natolik přísně, aby ozelenění přineslo viditelné zlepšení stavu. I proto je bez větších problémů plnili opět prakticky všichni zemědělci. Zdá se, že podobný stav bude pokračovat i v případě nového opatření I. pilíře ekoschémat, které od příštího roku „ozelenění“ nahradí. Stávající návrh celofaremního ekoschématu je v míře ambic jen nepatrným posunem vpřed. Asi největším přínosem jsou povinná ochranná pásma podél útvarů vodních zdrojů, ale bohužel se to bude týkat jen menší části zemědělců a u pozemků s vyšší sklonitostí bude opatření nedostatečné.

V aktuálním PRV je situace úplně jiná. Téměř 60 % rozpočtu tvořily finance na ochranu životního prostředí, přičemž největší podíl tvoří agroenvironmentálně-klimatická opatření (AEKO). Zatímco AEKO zacílená na trvalé travní porosty využívají opět prakticky všichni zemědělci, situace na orné půdě je odlišná. Jako vhodný příklad je možné ukázat AEKO Biopásy, které mohou zemědělci využívat už od vstupu České republiky do EU. Zájem o tento titul pomalu rostl až do roku 2011, kdy se biopásy realizovaly na ploše 2986 ha. V roce 2015, kdy začalo nové období zemědělské politiky, byly biopásy rozšířeny - k původním nově nazvaným „krmné“ byly doplněny biopásy nektarodárné. V roce 2017 byla celková výměra obou variant 2310 ha, aby v roce 2019 skokově povyskočila až na 3872 ha. Nebyla to náhoda. V roce 2018 Ministerstvo zemědělství zveřejnilo nové pravidlo, které stanovilo budoucí

Biopásy představují pro ptáky, zajíce a ostatní živočichy významný zdroj potravy. S jejich pomocí si zemědělci mohou nejen snížit škody způsobené zvěří nebo podpořit místní včelaře, ale současně i stabilizují své příjmy. Foto Václav Zámečník

maximální výměru jedné plodiny na 30 ha. Zemědělci, kteří nechtěli svoje pole zmenšovat, měli alternativní možnost – na dané pole umístit biopás. A reakce informované zemědělské obce byla rychlá – v roce 2019, kdy byla poslední možnost do opatření vstoupit, vzrostla celková plocha biopásů téměř o 70 %. Bohužel je to stále málo. Při šetření prováděným UZEI v roce 2014 bylo zjištěno, že důležitým faktorem pro zemědělce je kromě výše platby také to, zda jim opatření generuje také nějaký zemědělský přínos a ten je v případě biopásů prakticky nulový. Dalším významným důvodem, proč zemědělci nechtěli do AEKO Biopásy vstupovat, byl přísný sankční systém, zejména spojený se zákazem přejezdu přes plochu zařazenou do opatření. Bohužel zemědělci nejsou schopni zabránit tomu, aby někdo další do biopásu nešel (často se paradoxně jednalo i o myslivce, kteří mohou mít z biopásů největší přínos díky vyšší podpoře zvěře). Bohužel několik případů, kdy zemědělci byli nuceni vrátit dotaci i několik let zpětně, zvýšil mezi zemědělci neochotu do opatření vstupovat.

Jednoznačně největší plocha AEKO na orné půdě představuje AEKO Zatravňování orné půdy. Přestože původní předpoklad, že se podaří zatravnit až 39 tis. ha, se naplnil ani z poloviny, konečná zatravněná

plocha na úrovni 15 700 ha je několikrát větší než plocha biopásů. Je to dáno i tím, že opatření má kromě přímého užítku pro zemědělský podnik (produkce travní hmoty) také menší riziko nedodržení kontraktu způsobené cizím zaviněním.

V případě dalšího AEKO na orné půdě Ochrana čejky chocholaté byl zájem zemědělci téměř na úrovni původního odhadu – celkem do opatření bylo zařazeno 465 ha oproti původnímu předpokladu 500 ha, což představuje přibližně pětinu vymezených ploch. V tomto případě hrály roli často horší kvalita polí navržených do tohoto AEKO – některá z nich jsou podmačena a ve vlhkých letech je minimálně na částech těchto polí prakticky nemožné hospodařit – a také osvětové aktivity ornitologů. Jednoznačně nejmenší zájem přitom zemědělci projeví o vstup do AEKO Zatravňování drah soustředěného odtoku, kde se podařilo zatravnit jen 66,4 ha oproti původnímu odhadu 1000 ha. Je evidentní, že problém eroze a ochranu vodních zdrojů stále mnoho zemědělců nevnímá jako skutečnou hrozbu.

Pozitivní je také postupný nárůst plochy ekologického zemědělství. V ČR dochází od roku 2016, po stagnaci v letech 2012–2015, k oživení růstu ploch v EZ (v roce 2019 o více než 18 tis. ha). Nárůst zájmu o bioprodukcí mezi veřejností je určitě

Mezi dlouhodobé cíle na úrovni EU je zvýšit podíl neproduktivních prvků v zemědělské krajině do roku 2030 na 10 %. Tento cíl je i součástí stávajícího programového prohlášení vlády. Už od příštího roku tak budou muset všichni zemědělci, kteří budou chtít pobírat dotace, vymezit minimálně 3 % neproduktivních ploch. (Ozelenění krajiny např. výsadbou liniové zeleně zajišťuje celou řadu ekosystémových služeb.) Foto Václav Zámečník

jedním z hlavních motivačních faktorů, ale klíčové pro samotné zemědělce je správné nastavení finanční podpory. Protože ekonomicky je ekologické zemědělství zatím

stále výrazně náročnější než konvenční. Současně jsou nároky na hospodaření vyšší – ekologičtí zemědělci si nemohou pomoci chemickými prostředky a musí tak velmi

citlivě plánovat osevnické postupy i samotné často mechanické zásahy do pěstovaných plodin.

Ačkoli se stále hlasitěji objevují hlasy volající po zrušení zemědělských dotací, minimálně dalších 5 let SZP pokračovat bude. Bohužel stávající nestabilní situace spojená zejména s válkou na Ukrajině se v mnoha ohledech promítá i do zemědělství. Od zmírňování požadavků cross-compliance s odůvodněním zajistit dostatečnou produkci potravin přes rostoucí ceny pohonných hmot, přípravků na ochranu rostlin nebo hnojiv. V této situaci se prakticky nedá odhadnout, nakolik budou po finanční stránce opatření v PRV pro zemědělce atraktivní. Můžeme tak jenom doufat, že poroste zájem zemědělců o vstup do opatření kvůli jejich přínosům pro fungující krajinu z dlouhodobého hlediska. Aby k tomu skutečně došlo, musí se především více rozvinout poradenský servis, který je dnes orientovaný zejména na ekonomické a administrativní témata. Právě sdílení znalostí a inovací přitom patří také mezi cíle budoucí SZP.

CESTA PARDUBICKÉHO KRAJE

LUKÁŠ ŘÁDEK, LUKÁŠ KREJČÍ

Ing. LUKÁŠ ŘÁDEK

Od roku 2003 působil na AOPK ČR v Pardubicích, od roku 2008 jako vedoucí krajského střediska. V roce 2009 založil společnost ENVICONS s.r.o., kde působí dodnes. Společnost se zabývá vodou a krajinou, konkrétně odbornými analýzami, koncepcemi a projektovou činností. Je členem České společnosti krajinných inženýrů.

RNDr. LUKÁŠ KREJČÍ, Ph.D.

Od roku 2012 pracuje ve společnosti Envicons s.r.o. jako vedoucí oddělení studií, odborných analýz a koncepcí. Odborně se specializuje zejména na hydrotechniku, fluvialní geomorfologii, vodohospodářské a adaptační koncepce. Z hlediska zlepšování stavu vodních toků propaguje především renaturace a význam říčního dřeva. Nemá rád antropogenní tůně, které morfologicky neodpovídají místním podmínkám.

VIZE

Na počátku roku 2016 se v Pardubickém kraji zrodila myšlenka koncepčního řešení krajiny s přesahem na adaptaci území na klimatickou změnu a její dopady. Tento princip se odlišoval od dosavadního všeobecně uplatňovaného přístupu, v rámci něhož byla separátně řešena nejrůznější témata v krajině jako protipovodňová ochrana, revitalizace, zajištění pitné vody, úprava komunikací či podpora zemědělství, která jsou navíc po území naší republiky situována jako rozsypaný čaj. Tomuto separovanému řešení nahrávalo i nastavení dotačních titulů.

Myšlenka komplexního řešení pro území kraje zároveň vznikla dva roky před příchodem extrémně suchých období, která iniciovala vlnu zájmu o adaptační opatření na všech úrovních v rámci republiky. Hlavním cílem byl systémový a efektivní přístup k návrhu adaptačních opatření, s přesahem na cílenou dotační podporu. Zároveň byla snaha navázat a využít jako oporu národní koncepční dokumenty.

IEVA

Ani Adam a ani Eva, ale Institut environmentálních výzkumů a aplikací, zapsaný ústav, zkráceně IEVA byl zřízen proto, aby v rámci Pardubického kraje řešil problematiku krajiny a životního prostředí v nejširším slova smyslu.

Zřízení samostatné jednotky, která by pod hlavičkou kraje řešila danou problematiku, se ukázalo nejvhodnějším a reálně fungujícím řešením. IEVA má úzké vazby na radního Pardubického kraje pro venkov, životní prostředí a zemědělství a na Odbor životního prostředí a zemědělství Krajského úřadu, tedy na orgány, které problematiku mají v kompetenci. IEVA byl oficiálně založen dne 11. září 2018. Jedná se o flexibilní organizaci, která naplňuje stanovené cíle, zejména pak koncepci ReSAO (viz dále). IEVA má následující organizační schéma Ředitel – Správní rada – Předseda správní rady – Revizor. Financování institutu probíhá prostřednictvím pravidelných příspěvků

od Pardubického kraje a také za pomoci získávání grantových příspěvků z vnějších zdrojů.

RESAO

V době svého vzniku byly akronymy moderní, dnes už bychom pravděpodobněji volili jiný vlnkový název, něco jako Zdravá krajina Pardubického kraje.

Regionální strategie adaptačních opatření (ReSAO) je prvním a dlouhodobým projektem, který IEVA řeší. Projekt je rozdělen do více částí a etap. Jednotlivé části se doplňují a jednotlivé etapy na sebe navazují. Vše dlouhodobě směřuje k vlastní realizaci adaptačních opatření. ReSAO je oficiálně schválená koncepce Pardubického kraje řešící adaptace na změnu klimatu. Vzhledem ke složitosti a dlouhodobosti problematiky byla celá koncepce rozložena do několika etap, které jsou dokumentovány na obrázku níže.

Stěžejní etapou odrážející celkovou koncepci projektu ReSAO je hned ta první. Není v ekonomických a technických možnostech jedné, dvou i tří institucí řešit celé území kraje najednou. Vzhledem ke stavu naší krajiny se jedná o běh na dlouhou trať, přinejmenším několik desetiletí. Cílem první etapy je celková prioritizace území Pardubického kraje z hlediska návrhů adaptačních opatření. Jako základní územní jednotka byla vzata povodí IV. řádu z databáze DIBAVOD, kterých se v řešeném území nachází celkem 525. Úkolem bylo seřadit tato povodí od těch, která je účelné řešit prioritně, až po ta, co žádný aktivní zásah nepotřebují téměř nebo vůbec. Za tímto účelem byla realizována analýza (vzhledem k velkému počtu použitých proměnných jsme ji nazvali jako multikriteriální analýza) za pomocí stávajících dat a dle našeho názoru též za pomocí velice jednoduchých postupů. Velkou přidanou hodnotou předkládaného přístupu bylo zejména nalezení nových vztahů mezi těmito daty. Vzhledem ke skutečnosti, že se jednalo o geoprostorová data, bylo možno výsledky konkrétně lokalizovat a to tím způsobem, že povodí

IV. řádu byla obodována. Multikriteriální analýza měla celkem 97 ukazatelů a byla realizována ve třech tematických oblastech označených jako 3P (Problém – Potenciál – Potřeba).

Problém je definován celkem 51 ukazateli a vyjadřuje problém daného území (například povodňové ohrožení, pokles úrovně hladiny podzemní vody, vysychání vodních toků, eroze půdy, plošné odvodnění apod.). Potenciál vyjadřuje pomocí 37 ukazatelů přírodní a sociální předpoklady pro zlepšení nepříznivého stavu (například vlastnosti půd, rozsah a využití poříčních niv, rozpracovanost komplexních pozemkových úprav apod.).

Potřeba prostřednictvím 9 ukazatelů odráží potřeby socio-ekonomické sféry na území (například odběry vod, ředění vypouštěného znečištění, hodnocení stavu vod a potřeba jeho zlepšení apod.).

Všechny ukazatele byly v rámci multi-

kriteriální analýzy bodově ohodnoceny a pro jednotlivá povodí sečteny. Pomocí multikriteriální analýzy byla současně jednotlivá povodí IV. řádu stanovena témata, kterým je třeba se věnovat. V některých povodích byla například typická nutnost věnovat se otázce plošného odvodnění krajiny, jinde stavu lesních porostů a další revitalizací vodního prostředí. Můžeme tedy říci, že víme na jaké části území se nejprve zaměřit a co v nich řešit. S více než tříletým odstupem a nabytými zkušenostmi bychom některá témata posílili a více akcentovali sociální rozměr, tj. vůli místních obyvatel a uživatelů území. Dle reálných možností konkrétního nositele a zpracovatele strategie je pro druhou etapu vybráno určité množství nejvýše hodnocených povodí IV. řádu. V případě Pardubického kraje se jednalo o 9 povodí a byly označeny jako prioritní oblasti. Na úrovni studie proveditelnosti pro ně byla

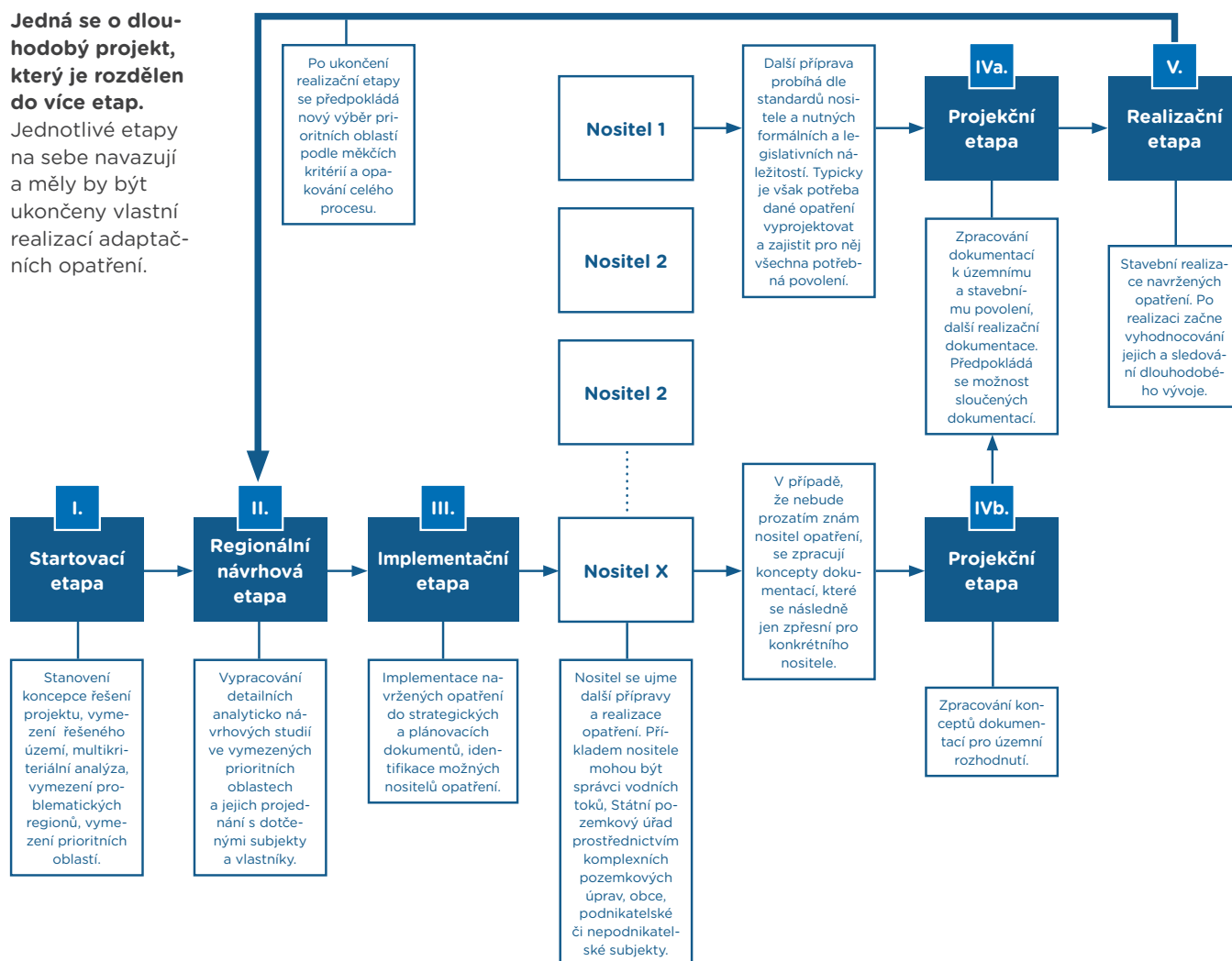
navržena adaptační opatření. Pro lokalizaci opatření byly využity terénní průzkumy, podněty od uživatelů území a zejména územní průniky geoprostorových vrstev z multikriteriální analýzy. Současně byl vytvořen přehledný katalog existujících opatření, která je vhodné v jednotlivých lokalitách aplikovat.

Pro III. implementační etapu byl vznesen předpoklad, že nositelství (investorství) jednotlivých opatření bude rozděleno mezi relevantní subjekty, typicky státní správce krajiny a obce. Pro představení koncepce projektu a jednotlivých opatření byly pořádány semináře. K některým opatřením se nositelé přihlásili, podařilo se navázat oboustrannou spolupráci se Státním pozemkovým úřadem a podařilo se zpracovat několik opatření do plánů dílčích povodí.

Další příprava opatření v rámci následujících etap bude následně probíhat dle

Jedná se o dlouhodobý projekt, který je rozdělen do více etap.

Jednotlivé etapy na sebe navazují a měly by být ukončeny vlastní realizací adaptačních opatření.

Základní schéma koncepce ReSAO.

standardu každého nositele. Realizace pilotních projektů se ujme také IEVA.

V případě, že jsou kompletně vyčerpány možnosti řešení prvně vybraných prioritních oblastí, je možno přistoupit k výběru dalších prioritních oblastí dle výsledků multikriteriální analýzy.

PŘES PLZEŇ DO OSLA A BERGENU

Netvrdíme, že náš přístup je světový, ale ve světě si nás všimli.

Průkopníkem výše popsaného přístupu je Pardubický kraj, nicméně v rámci České republiky si volí dle uvážení každý kraj svou vlastní cestu. Zároveň není jasné stanoveno, že právě kraj na své úrovni je zodpovědný za přípravu adaptačních opatření. Koncepti ReSAO, prozatím první etapu, si zvolil jako svůj přístup Plzeňský kraj. Ukázalo se, že uvedené principy a postupy jsou nezávisle na zpracovateli replikovatelné.

Pardubický kraj vycítil potřebu další praktické aplikace projektu ReSAO. V podmínkách grantových výzev Norských fondů je akcentována následná implementace adaptačních opatření. V rámci výzvy Oslo byla nejprve zpracována adaptační opatření pro dvě prioritní oblasti. Výsledkem bylo velice solidní zapojení místních samospráv do procesu. Následně byl v rámci výzvy Bergen podán ambiciózní projekt s názvem IMPLEMENTACE REGIONÁLNÍ STRATEGIE ADAPTAČNÍCH OPATŘENÍ PARDUBICKÉHO KRAJE na další pokračování koncepce ReSAO. V rámci projektu jsou realizovány čtyři hlavní projektové aktivity:

- studie adaptačních opatření v dalších 10 prioritních oblastech

- podkladové analýzy pro možnou revitalizaci řeky Svitavy, což bylo jedno z mnoha opatření navržených v předchozích etapách projektu

- projektová příprava a fyzická realizace tří konkrétních opatření (revitalizace Banínského potoka, protipovodňová opatření Štěnec, výsadby na území města Jevíčka)

- rozsáhlá publicita celému projektu ReSAO

ZELENÁ DOHODA A RESAO

Zelená je tráva, ale adaptace je hračka.

Green deal je strategií EU pro růst, jež má Evropu nasměrovat na cestu k transformaci v klimaticky neutrální, spravedlivou a prosperující společnost s moderní a konkurenceschopnou ekonomikou efektivně využívající zdroje. Málo se mluví o tom, že se balíček opatření vycházející ze zelené dohody nezaměřuje jen na snižování emisí skleníkových plynů, ale i na přizpůsobení se (adaptaci) a zmírnění (mitigaci) dopadů na lidskou společnost. Stejně důležitou součástí jsou adaptační opatření spočívající ve zlepšování stavu české krajiny. Ta mají zajistit, že naše země bude úrodná, odolná a příjemná k životu. V současnosti má však česká krajina hodně problémů, které je třeba napravit: eroze půdy, nevhovující vodní režim (vedoucí k povodním stejně jako suchým periodám), špatný stav lesů (kůrovec jen odhalil to, co jsme dávno věděli), nedostatečné zdroje pitné vody, ztrátu biodiverzity a zemědělství, založené na velkých agrárních podnicích bez vazby na místní komunity. Zemědělství je jedním

z nejhroženějších oborů, pokud bude klimatická změna pokračovat jako doposud. To si uvědomují především ti farmáři, kteří hospodaří „na vlastním“, nebo si pronajaté půdy váží, a pouze ji nevyužívají. Pokud se zemědělství znovu nestane kombinací trvale udržitelné produkce a péče o krajinu, skončí jako staré stádo přerostlých dinosaurů, kteří dokážou žít jen z dotací.

NA ZÁVĚR

Kdybychom dělali předvolební kampaň, nejspíše by se jmenovala Žít ReSAO.

Přípravě adaptačních opatření se v dnešní době věnuje s větším či menším úspěchem mnoho subjektů. Na základě dosavadních zkušeností můžeme zodpovědně prohlásit, že přístupy použité v rámci koncepce ReSAO se osvědčily. Poměrně slušná je i projednatelnost opatření, a to díky široké politické a odborné podpoře, které se projektu dostává. Další neméně důležitou skutečností je, že ReSAO není časově ohraničena, což bývá hlavní problém většiny obdobných projektů. Již šestým rokem je ReSAO naším téměř každodenním posláním. Více informací je dostupných na webových stránkách Institutu environmentálních výzkumů a aplikací WWW.IEVA.CZ, kde jsou také potřebné kontaktní údaje.

Projekty ReSAO byly podpořeny Norskem prostřednictvím Norských fondů z výzev Oslo číslo projektu 3194100004 a Bergen číslo projektu 3204200013.

TĚŽKÝ ŽIVOT SEAŘE PŘI POSUZOVÁNÍ ÚZEMNÍCH PLÁNŮ

ROMAN KOVÁŘ

Ing. ROMAN KOVÁŘ

Více jak 20 let se zabývá posuzováním vlivů záměrů (EIA) a koncepcí (SEA) na životní prostředí a dalšími obdobnými studii z oblasti životního prostředí.

Následující text je úvodním seznámením s procesem posuzování vlivů územních plánů a jejich změn na životní prostředí a mimo jiné také na zájmy ochrany přírody a krajiny. Je určen především čtenářům, kteří zatím nejsou s tímto procesem hlouběji obeznámeni. Příprava územních plánů je komplikovaný expertně-administrativní proces, od kterého si lidé mnohdy slibují více, než co může nabídnout nebo naopak nedoceňují jeho význam. Představy vlastníků pozemků o dalším využití daných ploch se někdy mohou významně lišit od obecnějších názorů na to, co je, resp. není, pro dotčené území únosné. Tzv. „Vyhodnocení předpokládaných vlivů územního plánu resp. jeho změny na udržitelný rozvoj území“ poskytuje možnost korekce významnějších nesrovnalostí. Jedná se o legislativou daný nástroj, od kterého se očekává nezávislé expertní prověření, nakořik je představa o vývoji daného území akceptovatelná z hlediska platných legislativních norem a obecně přijímaných představ o ochraně životního prostředí a tedy i přírody a krajiny. Hned na úvod je nicméně třeba zdůraznit, že poslední slovo zde nikdy nemá zpracovatel tohoto Vyhodnocení, nýbrž vždy dotčený orgán státní správy, v tomto případě orgán posuzování vlivů na životní prostředí.

ÚZEMNÍ PLÁN

Územní plány jsou z významné části projevem vůle lidí, kteří v daném území žijí a zároveň se v nich také odráží jejich dosavadní zájem o svůj životní prostor. Pochopitelně ne všechno mohou místní obyvatelé ovlivnit, ale mnohé ano. Na území dané obce či města má územní plán sílu zákona. Příprava a dotažení územního plánu případně jeho změny do zdárného konce nejsou jednoduchou záležitostí. Jedná se o složitý proces, který se do nejmenších důsledků řídí stavebním zákonem. Jeho příprava často trvá mnoho let (prakticky vždy déle než si jeho

pořizovatelé na počátku připouštějí), stojí hodně peněz a promítají se do ní nejrůznější lidské zájmy, limity, povinnosti plynoucí z legislativy či nadřazené územně plánovací dokumentace, předchází vývoj a pochopitelně i možnosti, které dané území nabízí. Při přípravě územního plánu či jeho změny je často pořizovatel konfrontován také se zájmy ochrany přírody a krajiny, což zjistí v určité fázi územně plánovacího procesu ze stanoviska příslušného orgánu státní správy. Jedná se většinou o připomínky k návrhům nově zastavitelných ploch mimo hranice zastavěného území, případně jejich regulativů a dále k návrhům ploch změn v krajině, což bývají různé formy krajinné zeleně. Pro pořizovatele se prakticky vždy jedná o komplikace a v případě obcí, které leží v územích s hodnotnou přírodou, mnohdy o vážné limity jejich představ o dalším rozvoji.

Příprava územního plánu je na místní úrovni vysoce politickou záležitostí a je velmi časté, že jak občané, tak i jejich zastupitelé si na počátku tohoto procesu plně neuvědomují, do čeho se pouštějí, jaká byrokracie je čeká a jaké konflikty jim hrozí, případně jaké mohou svým rozhodnutím sami vyvolat. Minimálně v minulosti lidé nedoceňovali význam územních plánů, ani jaké důsledky mohou mít pro území, kde po generace žijí a příliš se do jejich přípravy nezapojovali. Je nutno říci, že toto se již většinou změnilo, protože následky nezájmu o věci veřejné jsou, byť s určitou časovou prodlevou, v tomto případě velmi dobře patrné a vzniklé omyly se těžko napravují. Především v menších sídlech má dnes příprava územního plánu potenciál ke vzniku sousedských nevraživosti, přetrvávajících danou generaci. Pro člověka zvenčí se přitom může jednat o bezvýznamnou malichernost, vyvolávající nicméně zášť mezi sousedy, kteří se v obci potkávají každý den.

Pestrá krajina rybníční pánve v CHKO Třeboňsko. Foto Tomáš Jůnek

VYHODNOCOVÁNÍ VLIVŮ NA UDRŽITELNÝ ROZVOJ ÚZEMÍ

Kromě velkého množství legislativních předpisů, se kterými se musí daná obec (mnohdy velmi malá) resp. její zastupitelstvo či rada při přípravě územního plánu vypořádat, vstupuje někdy do hry i ono výše zmíněné „Vyhodnocení předpokládaných vlivů územního plánu resp. jeho změny na udržitelný rozvoj území“. Náležitosti tohoto Vyhodnocení v hrubých rysech stanovuje příloha č. 5 vyhlášky č. 500/2006 Sb. v platném znění. Stručnost, s jakou se tato příloha dané vyhlášky o Vyhodnocení zmiňuje, nijak nekoresponduje s očekávaným rozsahem a faktickou konfliktností díla, které má být jejím naplněním. Vyhodnocení se nicméně nedělá na každý nový územní resp. jeho změnu. Významnými součástmi tohoto Vyhodnocení je totiž kapitola „A“, která obsahově naplňuje to, čemu se říká SEA a kapitola „B“, což je hodnocení vlivů na evropsky významné lokality a ptačí oblasti (Natura 2000). Požadavek na zpracování Vyhodnocení resp. těchto dvou kapitol vzniká na základě Stanoviska orgánu ochrany životního prostředí, a to prostřednictvím svého oddělení posuzování vlivů na životní prostředí a oddělení ochrany přírody a kra-

jiny. Dané stanovisko je uplatněno většinou v rámci projednání tzv. Zadání územního plánu. Kromě případů tzv. zkráceného postupu pořízení změny územního plánu se jedná o úvodní fázi územně plánovacího procesu, kdy se rozhoduje, co vlastně má resp. musí vstoupit do prověření v rámci následného kroku, kterým již je zpracování Návrhu územního plánu. Příslušný DOSS, což většinou bývá daný krajský úřad případně magistrát, se při svém rozhodování zda Vyhodnocení nařídí či nikoliv, řídí dle toho, zda daný územní plán resp. jeho změna může negativně ovlivnit tzv. naturová území a zda má potenciál k takové změně v území, která sem následně vnesou aktivity či záměry, spadajícího pod dikci přílohy č. 1 zákona č. 100/01 Sb. v platném znění; jinými slovy vnesení konkrétního záměru, který bude třeba posoudit dle výše uvedeného zákona v rámci procesu EIA. Pakliže příslušný orgán ochrany životního prostředí rozhodne, že dané Vyhodnocení požaduje, přibývá pořizovateli územního plánu další neočekávaná povinnost.

HLAVNÍ HRÁČI

Snad jen na vysvětlenou, kdo to je pořizovatel a kdo jsou další hlavní účastníci

procesu pořízení územního plánu resp. jeho změny. Pořizovatel je v každém případě obec resp. město, které se rozhodlo pořídit buď územní plán nový, nebo změnu toho stávajícího. V případě menších sídel je ale pravidlem, že na svém úřadě nemají osobu, disponující patřičným „razítkem“, opravňujícím k pořízení. Termín „pořízení“ zahrnuje legislativou daný postup kompletního provedení dané obce územně plánovacím procesem od začátku až do konce. Jedná se odborně o velmi náročnou činnost, která ne vždy musí být zakončena úspěšně. Důsledky se přitom mohou projevit až úplně na konec a to kupříkladu tím, že územní plán je po mnoha letech práce soudně „shozen ze stolu“ a začíná se od začátku. Města, disponující ve vlastním správním aparátu osobou s patřičnou autorizací, si svůj územní plán pořizují sami. Malé obce ale mají na výběr jednu ze dvou možností: buď se obrátí na úřad územního plánování nejbližší ORP (obec s rozšířenou působností) nebo na tzv. výkonného pořizovatele, což je soukromá osoba, disponující danou autorizací. První varianta je jistější (odpovědnost za případné chyby nese stát) a levnější. Druhá varianta stojí obec peníze a má v sobě riziko neúspěchu, které nese

daná obec. Má ale také jednu věkou přednost a tou je rychlost a flexibilita. Výkonní pořizovatelé bývají totiž opravdu výkonní a svoji práci stíhají mnohem dříve. Pro zastupitelstvo obce jsou navíc schopni udělat mnohem více, než pořizovatelé státní. Je třeba přiznat, že někdy až mnohem více, než by bylo vhodné.

Kromě subjektů zainteresovaných prostřednictvím nadřazené územně plánovací dokumentace do procesu pořízení zasahují tyto nejdůležitější osoby: (a) navrhovatel (většinou konkrétní člověk) požadující danou plochu ke změně vymezení, tj. v naprosté většině k zastavění, (b) obec prostřednictvím svého zastupitelstva, jehož členové mají motivy k souhlasu, resp. nesouhlasu, často odlišné, a to nejen od zájmů ochrany přírody, (c) pořizovatel, resp. onen tzv. výkonný pořizovatel, který v průběhu procesu pořizování územního plánu všechny zúčastněné udivuje existencí prapodivných paragrafů, kvůli kterým něco nejde případně se něco musí a který má v případě své chyby v rukou osud celého územního plánu, (d) projektant územního plánu, který místo tvořivé práce urbanisty věnuje většinu svého času, energie a intelektu alibistickému odůvodňování, (e) pestrá směsice tzv. DOSSů, tj. úředníků se svými dlouhými termíny k vyjádření a spoustou připomínek, (f) dotčená veřejnost, o které se z počátku neví ani zda existuje a která dokáže veřejné jednání v místní hospodě změnit ve rvačku a (g) posuzovatel (= zpracovatel Vyhodnocení), který je první na ráně při společném nebo veřejném jednání, a to jak hlediska stanovisek DOSSů, tak i majitelů pozemků na daných (případně sousedních) plochách. Motivů chování všech výše zainteresovaných osob přitom, minimálně v případě určitých ploch, mohou být až neuvěřitelně pestré.

Zpracovatel Vyhodnocení je konfrontován s danou územně plánovací dokumentací ve fázi, kdy již existuje zastupitelstvem schválené Zadání (tj. po zvážení či přímo zapracování stanovisek DOSSů a protřídění podnětů od navrhovatelů změn) a projektant má připraven Návrh samotného územního plánu. Jedná se o stav, kdy na základě reakcí DOSSů, projektanta územního plánu, pořizovatele a dotčené veřejnosti již došlo k protřídění původně navrhovaných změn (ploch, regulativů, ...) a pravděpodobně zůstaly k posouzení jen takové, u kterých

je alespoň minimální šance, aby následným procesem prošly kladně, tj. staly se součástí nového schváleného územního plánu. Ne vždy tomu ale tak je a hra o dané plochy, jejich velikost, zastavitelnost či konkrétní znění regulativů stále ještě pokračuje. Zpracovatel Vyhodnocení přitom neví, kdo všechno vlastně má o udržení/vyřazení dané plochy zájem. Zastupitelstvu obce se vlastním občanům někdy jen obtížně vysvětluje, proč zrovna jejich plocha z Návrhu územního plánu vypadla a projektant si to s obcí také nechce moc rozházet. Nenápadně se tudíž zpracovateli Vyhodnocení může naznačovat, že těch chřástalů či střevlíků zlatitých je na dané ploše opravdu hodně. Na jiných plochách naopak výskyt prstnaticů májových vůbec nevádí. Kromě vlastního úsudku tak zpracovateli Vyhodnocení bývají v této fázi jediným vodítkem stanoviska DOSSů k Zadání. V případě nového územního plánu je třeba mít na zřeteli, že se opravdu jedná o územní plán nový a nikoliv o pouhou změnu toho předchozího. Tato skutečnost se někdy jen obtížně vysvětluje majitelům ploch (pozemků), které v předchozím územním plánu byly vymezeny jako zastavitelné, dosud je ale nestihli zastavět ani získat stavební povolení a nový územní plán je nyní vymezuje jako nezastavitelné.

Takže po mnoha měsících případně letech bojů, sousedských sporů, změně zastupitelstva ve volbách atd. má nyní obec prostřednictvím projektanta-urbanisty a pořizovatele zpracován Návrh územního plánu a také má v ruce stanovisko orgánu ochrany životního prostředí, že daný Návrh musí být posouzen autorizovanou osobou prostřednictvím Vyhodnocení. Zastupitel pověřený pořízením územního plánu, což u malých obcí bývá většinou starosta, má nyní dvě možnosti jak postupovat. Buď daného „SEAře“ objedná nebo to ještě jednou zkusí na orgán ochrany životního prostředí s tím, že oproti Zadání se toho spousta vyhodilo a důvody pro zpracování Vyhodnocení již pominuly. Někdy to vyjde, většinou ale ne.

NĚKOLIK POSTŘEHŮ NA ZÁVĚR

Na závěr dovolte několik vlastních postřehů ke způsobu, jakým zpracovatel Vyhodnocení ve své práci může zohledňovat zájmy ochrany přírody a krajiny. Územní plány mají vzhledem ke své prostorové dimenzi výrazný potenciál k dlouhodobému či ne-

vratnému ovlivnění přírodních poměrů jak samotných změnových ploch, tak případně i jejich okolí. Je nicméně skutečností, že se jedná o koncepci se značnou mírou obecnosti, čemuž odpovídají i soudy prezentované ve Vyhodnocení. Tyto soudy zde přesto mají své nezastupitelné místo a měly by být dle možnosti co nejkonkrétnější. Po své kodifikaci kupříkladu formou regulativů ve schváleném územním plánu definují limity rozvoje daných ploch. Zpracovatelé projektových EIA se pak v následujících krocích, kdy se již rozhoduje o vnesení konkrétních záměrů do daných ploch, na Vyhodnocení velmi rádi odvolávají („daná plocha byla již určena k zastavění“ atd.).

Zájmy ochrany přírody a krajiny se ve Vyhodnocení skrývají pod kapitolami: fauna a flóra (speciálně pak zvláště chráněné druhy), biologická rozmanitost, ekologická stabilita území a krajinný ráz resp. z hlediska konkrétních ochranných režimů se Vyhodnocení vymezuje vůči: zvláště chráněným územím, naturovým územím, ÚSES, VKP (především vyhlášeným), památným stromům a přírodním parkům. Je důležité, aby zpracovatel Vyhodnocení konkrétní změnové plochy dobře znal, pochopitelně je navštívil a případně chápal možné dopady měněných obecných principů (kupř. výškový regulativ, posun zastavitelného území do volné krajiny, způsob odkanalizování...).

Je otázkou nakolik je v rámci zpracování Vyhodnocení reálně vyžadovat provedení biologických průzkumů daných ploch. Obecně to nebývá pravidlem a někdy to je i neadekvátní; kupříkladu v případě koridorů, které jsou vymezeny daleko širěji než faktický zábor území, ke kterému zde následně dojde. Standardně používaným zdrojem informací o biotě území bývá Nálezová databáze AOPK nebo faunistická databáze Avif ČSO. Ostatně z těchto zdrojů vychází i orgán ochrany přírody a krajiny při formulování svého stanoviska k Zadání. Osobně se domnívám, že při posuzování přijatelnosti změny by především u malých ploch soukromých osob mělo být postupováno citlivě. Nepovolení malé plochy pro rodinný dům kvůli nálezu zvláště chráněného druhu kupř. modráska (navíc úředníkem z dalekého krajského úřadu, který se opírá o nález starý dvacet let) s odkazem na dostatek zastavitelných a dosud nezastavěných ploch z druhé strany vesnice,

může být pro daného člověka životním problémem. Navíc těžko pochopitelným, když vidí rozlehlou budovu vědecko-výzkumného parku, nedávno postaveného z druhé strany té samé louky a jejího prázdnotou.

V každém případě by adekvátní biologické průzkumy měly být ve Vyhodnocení uvedeny jako podmínka u ploch, které zpracovatel identifikoval jako botanicky či zoologicky hodnotné či v případě území s vysokou ekostabilizační hodnotou. Samostatnou kapitolou jsou naturová území, která se nicméně posuzují odlišným způsobem a, jak bylo výše uvedeno, zpracovatel Vyhodnocení většinou doslovně přebírá závěry učiněné „naturářem“.

Přístup k definování ekologické stability jednotlivých ploch resp. změny ekologické stability vlivem nového funkčního vymezení bývá ve Vyhodnoceních různý. Některá se jí nezabývají vůbec, jiná se jí pokoušejí stanovit dle existujících metodik na základě biotopů, které se zde nacházejí, resp. nacházet budou. Asi není tajemstvím, že takovouto zcela převažující změnou bývá v územních plánech „ze zemědělského obhospodařování na zastavitelné území“. Někdy se také hodnotí změna koeficientu ekologické stability (KES) celého území obce, a to na základě změny poměru ekologicky stabilních a nestabilních ploch. Na kolik je takovéto hodnocení přínosem, je otázkou.

Zcela specifickou kapitolou je hodnocení vlivů na krajinný ráz. Možná ne každý se mnou bude souhlasit, ale domnívám se, že

přes množství existujících metodik se kromě vyslovených excesů jedná o nehodnotitelný fenomén. To nicméně neznamená, že by územní plán neměl potenciál ke zničení krajiny, která je lidem milá a kterou považují za součást domova. Takovýto potenciál samozřejmě má a velký. Kromě specifických území (kupř. národní parky, CHKO), pro která již někdo dříve nějakým způsobem vydefinoval konkrétní limity, které jsou někde legislativně zakotveny, se zpracovatel Vyhodnocení při posuzování vlivů na krajinný ráz fakticky opírá jen o vlastní úsudek, jiné precedenty a případně o stanoviska patřičných DOSSů k Zadání. Namlouvat si, že se jedná o exaktní hodnocení, by nebylo upřímné. Výsledkem je pak časté handrkování a smlouvání s orgánem, majícím v daném území ochranu krajinného rázu na starosti.

Mnohem jednodušší je hodnocení vlivů na zvláště chráněná území či přírodní parky. Rozumný zpracovatel Vyhodnocení se pravděpodobně pokusí přemluvit obec či pořizovatele, aby do Návrhu územního plánu převzal co nejvíce požadavků vznesených k Zadání příslušným orgánem ochrany přírody a krajiny (Správa CHKO, odbor ochrany přírody daného krajského úřadu, ...) a ta pak také doslovně ve Vyhodnocení ocituje. Případné rozpory je asi vhodné řešit osobním jednáním. Nesetkal jsem se ještě s případem, kdy by nedošlo k dohodě.

Památné stromy, segmenty ÚSES či vyhlášené VKP bývají obecně v Návrzích územních plánů respektovány resp. přebírány

z nadřazené územně plánovací dokumentace. V naprosté většině se do segmentů ÚSES zastavitelnými plochami nezasahuje, a pakliže ano, je povinností zpracovatele Vyhodnocení požadovat zachování jejich funkčnosti. Problém někdy může vzniknout, když se dvě sousední obce nejsou schopny při přípravě svých územních plánů domluvit na propojení lokální segmentů ÚSES. Vyhrává ten, kdo svůj nový územní plán stihne dříve. Druhý by pak měl být dotlačen k zajištění konektivity.

Příprava, tvorba a schvalování územních plánů resp. jejich změn je časově, finančně, znalostně a psychicky náročná činnost, přičemž ochrana přírody a krajiny našťastí dle mé zkušenosti nepatří ke kritickým momentům tohoto procesu. Snad není hloupé domnívat se, že tak tomu je díky adekvátní legislativě, nadprůměrně motivovaným lidem, majícím tento segment ochrany životního prostředí ve státní správě na starosti a také díky silnému povědomí mezi lidmi, že ochrana přírody má smysl. Výjimky se pochopitelně vždy najdou.

A na úplný závěr poděkování za pozornost a trpělivost, že jste dočetli až sem.

KRAJINA.CZ - NOVÝ PORTÁL PRO KRAJINU A ŽIVOT V NÍ ODBORNĚ A AKTUÁLNĚ

TOMÁŠ JŮNEK

Mgr. TOMÁŠ JŮNEK

Působí na Katedře ekologie Fakulty
životního prostředí ČZU v Praze.

Krajina.cz, to je jméno a současně doména nového portálu, který si klade za cíl nejširší veřejnosti přinášet odborné informace o prostoru, v němž všichni žijeme, tedy o krajině. Odborníci z Fakulty životního prostředí České zemědělské univerzity v Praze se tématu krajiny věnují systémově, dlouhodobě a z nejrůznějších úhlů pohledu a zkoumání. Vědecký a aplikovaný přístup vykrytalizoval do myšlenky vytvoření portálu, který bude o krajině a jejích o souvislostech.

Téma krajiny je, ale hlavně bude jedním z klíčových v souvislosti s probíhající a akcelerující klimatickou změnou a souběžnou snahou odborníků a politiků řešit její dopady. Správci portálu cítí společenskou potřebu sdružit, zřehlednit, ověřit a dát do souvislosti informace z různých oblastí, které se v krajině přirozeně setkávají, prolínají a ovlivňují - zemědělství, lesnictví,

ochrana přírody, energetika, urbanismus, a s nimi spojenou legislativu a dotační politiku. Portál není soukromý portál pro promování aktivit, cílem je poskytnout hlavně prostor nejrůznějším ukázkám dobré praxe a prezentovat zajímavé projekty, řešení či události. Příspěvky jsou jak od správců portálu, tak zároveň jsou přebírány další informace, které se tématu týkají. Portál má být aktuální a má obsahovat všechny důležité zprávy. Současně nabízí spolupráci s každým zodpovědně uvažujícím autorem, partnerem či stakeholderem, jehož názory zprostředkuje i rozhodujícím činitelům, kteří vývoj v krajině a životním prostředí ovlivňují. Portál se tak má stát místem, kde budou přispěvatelé publikovat, komentovat, analyzovat a konstruktivně diskutovat. Portál bude prezentovat informace odborné, tedy podložené, vycházející z dat publikovaných v recenzovaných periodič-

Krušnohorský zámek Jezeří nad povrchovým uhelným dolem ČSA. Foto Tomáš Jůnek

*Krajina jižních Čech s novodobou dominantou - chladicími věžemi Jaderné elektrárny Temelín.
Foto Tomáš Jůnek*

kách. Svým čtenářům tyto odborné texty hodlá tematicky sdružit a nabídnout přehlednou, souhrnnou formou vždy doplněnou o původní zdroj. Těšit se čtenáři mohou na krátké přehledné zprávy, detailní analýzy a články, fotoreportáže renomovaných fotografů, rozhovory a podcasty se zajímavými hosty nebo i na

přehled důležitých tematických konferencí. Sleduje také politický vývoj událostí, ať již na úrovni republikové, evropské, či globální. Zaměří se na aktuální informace ohledně připravovaných a projednávaných legislativních změn a návrhů, které často širší veřejnosti unikají, nebo na vhléd do dotačních systémů.

Tematické členění portálu přirozeně vychází z aktuálnosti témat. Jednotlivé příspěvky jsou sdružovány pod témata: Kulturní krajina, Zemědělství, Voda v krajině, Biodiverzita, Urbanismus a Krajinné plánování. Základní strukturu portálu pro přehlednost a uživatelskou přívětivost doplňuje členění odborných témat do kategorií: Věda, Legislativa a Projekty. Současně se čtenáři mohou orientovat podle štítků, které sdružují formy příspěvků, jako jsou např. zpráva, analýza či rozhovor. Portál je otevřenou platformou a příspěvky od externích autorů a odborníků velmi vítá. Návrhy vašich příspěvků nebo témat, kterým by se krajina.cz mohla věnovat, zasílejte pomocí kontaktního formuláře [ZDE](#) nebo e-mailem uvedeným na tomto odkazu.

Krajina.cz hodlá motivovat čtenáře přemýšlet nad současností a budoucností místa, kde žijeme, tedy nad budoucností nás samých.

ÚPRAVY V KRAJINĚ Z POHLEDU STAROSTKY

JARMILA SMOTLACHOVÁ, ZUZANA SKŘIVANOVÁ

Ing. JARMILA SMOTLACHOVÁ
starostka obce Hlavenec a předsedkyně
Výboru pro životní prostředí
a zemědělství SK

Ing. ZUZANA SKŘIVANOVÁ, Ph.D.
zastupitelka obce Choteč, projektantka
úprav v krajině

Hned na počátku mi prosím, dovolte malou poznámku. Tento článek, který právě začínáte číst, nemá ambici být odborným textem, je jen citově zbarveným zamyšlením o krajině, která je silně spjata s naším každodenním životem. Každý člověk se někde narodí, vyrůstá, studuje, pracuje, žije a nakonec i umírá... a přitom, aniž by si to plně uvědomoval, zanechává okolo sebe větší či menší, pozitivní či negativní, otisky svého života. Ale stejně jako my lidé ovlivňujeme své okolí, tak krajina a životní prostředí formuje životy nás všech. Člověk je tedy tím zásadním činitelem, který ovlivňuje podobu krajiny, a krajina má rozhodující vliv na kvalitu našich životů a podílí se na spoluutváření našich osobností.

Stejně jako většina jiných starostů jsem si i já začala uvědomovat, že není důležité jen vnitřní prostředí obcí, které si říká o neustálou potřebu péče a rozvoje, ale že je nutné dívat se i za hranice zastavěného území obce, do krajiny. Není možné tyto dva prostory oddělovat, ba naopak, je třeba s nimi pracovat jako s celkem, který je vzájemně provázaný. Začala jsem přemýšlet o polních cestách, remízcích, potocích, tůních, o výsadbě stromů, o průchodnosti krajiny a došla jsem k závěru, že starosta drží v ruce trumfové eso a může pro krajinu a zároveň pro své občany udělat velmi mnoho. Cenné informace o okolní krajině lze získat nejen z historických map, ale také od starousedlíků, kteří si často pamatují kdejaký mokřad, různorodé půdní podmínky či dávno rozorané cesty.

Největším projektem, který se v rámci obce podařilo uskutečnit, byla výstavba tůně v místech prameniště potoka. Nad tímto záměrem jsem se sešla s krajinou projektantkou Zuzanou Skřivanovou, která je zároveň projektantkou komplexních pozemkových úprav, a která významně zasáhla do mého myšlení a do mých plánů. Na konkrétních příkladech mi ukázala, že právě komplexní pozemkové úpravy a následně výstavba společných zařízení mohou být

účinným nástrojem při přeměně naší krajiny k lepšímu.

Vzhledem k důležitosti její práce pro obec jsem ji oslovila i pro vyjádření se v mém textu: „Vzhledem k tomu, že krajina funguje jako celek, je třeba úpravy krajiny nevnímat jednostranně, ale v širším kontextu. Vodítkem pro obec, jak postupovat, jaké úpravy je v krajině třeba prosadit prioritně, by měl být kvalitní podklad, ať již v podobě územního plánu, komplexních pozemkových úprav, územní studie krajiny nebo krajinového plánu, jenž se zabývá krajinou komplexně. Je důležité mít na paměti, že úpravy v krajině by vždy měly být dělány nejen s ohledem na požadavky občanů, ale s velkým respektem k přírodní a kulturně-historické hodnotě daného místa. Vhodné je, aby obec občany do procesu aktivně zapojila a současně každý jednotlivý záměr konzultovala s odborníky.

Krajinné úpravy lze z pozice obce řešit na několika úrovních. Obce z logiky věci začínají snadnějšími úpravami, tedy těmi, které je možné realizovat bez složité projektové dokumentace, bez nutnosti řešit majetkoprávní vypořádání. Asi nejčastější úpravou krajiny, která je často výsledkem požadavku občanů nebo hospodářů, je zpevnování a údržba polních cest. Takové opatření má velký význam, neboť přístupnost krajiny je důležitá. Nutno dodat, že formu a provedení zpevnění je dobré pečlivě zvážit, zejména pokud se jedná o tvrdé řešení v podobě asfaltového krytu. Dalším opatřením, které obce v krajině úspěšně prosazují, bývá výsadba zeleně podél polních cest nebo na jiných vhodných pozemcích ve vlastnictví obce. Skvělé je, když na samotné výsadbě participují i občané. Mezi poměrně snadno dosažitelné možnosti, jak se může obec zasadit o drobné úpravy v krajině, patří i zlepšení její atraktivnosti pro návštěvníky např. instalací laviček, košů, zřízením naučných stezek s informačními nebo interaktivními tabulemi.

Foto Jarmila Smotlachová

Výrazně složitější je to s úpravami krajiny, které je třeba realizovat na pozemcích soukromých vlastníků. Zde má obec velmi omezené možnosti, jak takové úpravy v krajině prosadit. Často se však jedná o opatření nejdůležitější. Mezi zásadní úpravy, které je třeba provádět, patří protipovodňová opatření, opatření proti suchu a protierozní opatření, tedy poldry, revitalizace vodních toků, tvorba mokřadů, tůňek,

vodních nádrží, ale i drobné úpravy v krajině v podobě zatravnění údolnic, protierozních mezí, příkopů a průlehů. Kapitoulou sama pro sebe je realizace prvků územního systému ekologické stability. Zde je cesta k realizaci trnitá a leckdy zdánlivě nekončící. Kromě investice do často složitých projektových dokumentací, s nimiž je spojená obrovská byrokracie, je nutná součinnost se státem (např. Státním pozemkovým

úřadem, Lesy ČR nebo Povodí s.p.), ale i s vlastníky a hospodáři (zemědělci a lesníci). Jsou to právě vlastnické vztahy, které vrátily do šuplíků mnoho projektů úprav tolik potřebných pro krajinu.“

I když cesta k rozmanité krajině je poněkud klikatá a trnitá, není vždy nutné řešit hned rozsáhlé a nákladné projekty. Často postačí drobné úpravy či výsadby, které položí základ pro další práce a možná i změni pohled občanů na danou věc. Důležitá je i následná péče, zálivka, kosení trávy, údržba oplocenek, aby finanční prostředky, které byly na krajině zásahy použity, nebyly tzv. vyhozeny do vzduchu.

Náš cíl - bohatá a hlavně různorodá, i když zemědělsky a lesnický využívaná krajina, není žádnou utopií, je to jasný plán, který můžeme splnit, když budeme zejména na venkově všichni navzájem spolupracovat a když budeme poctivě vnímat prostředí, ve kterém žijeme.

TŘICETINY DRUHOVÝCH VÝJIMEK: MNOHO DŮVODŮ K ZAMYŠLENÍ ČÁST II

PETR ROTH

RNDr. PETR ROTH, CSc.

Pracoval nejprve v základním výzkumu, později působil jako vedoucí správy CHKO Kokořínsko a poté na Ministerstvu životního prostředí v oblasti ochrany přírody, kde od roku 1998 odpovídal zejména za naplňování povinností, spojených s přípravou na vstup do EU. Od 2010 nezávislý konzultant se zaměřením na Naturu 2000, územní ochranu, monitoring a reporting. Pracuje především v zemích západního Balkánu.

Co v praxi v řízeních o výjimkách ze zákazů pro zvláště chráněné druhy živočichů a rostlin znamenají jednotlivé požadavky § 56 a jak se aplikují? Podíváme se na ně podrobněji v tomto a následujícím pokračování článku z jarního čísla FOP.

JEŠTĚ K PTÁKŮM

Zastavme se nejprve ještě na okamžik u rozdílu mezi režimem „obecné ochrany ptáků“ a režimem „přísné ochrany vybraných živočichů a rostlin“ podle směrnice o ptácích a o stanovištích. V předchozím dílu jsem nepřesně uvedl, že tyto režimy se liší tím, že první z nich se vztahuje jen na záměrné (úmyslné) činnosti, druhý i na činnosti nezáměrné, avšak vedoucí k usmrcování jedinců či poškozování biotopů. Ve skutečnosti se i režim „přísné druhové ochrany“ podle článku 12 směrnice o stanovištích týká převážně úmyslných činností¹, ovšem s jediným – podle mne zásadním – rozdílem. Směrnice o stanovištích v čl. 12 ukládá členským státům přijmout nezbytná opatření pro vytvoření systému přísné ochrany živočišných druhů uvedených v příloze IV a) v jejich přirozeném areálu rozšíření, který mj. zakazuje „a) veškeré formy úmyslného odchytu nebo usmrcování jedinců těchto druhů v přírodě“. Tento sémanticky nejasný požadavek lze vykládat dvojím způsobem: buď jako „zákaz veškerých forem úmyslného odchytu a zákaz úmyslného usmrcování“, či jako „zákaz veškerých forem úmyslného odchytu a zákaz usmrcování“. Tuto výkladovou dvojznačnost najdeme i v jiných jazykových verzích směrnice, nelze tedy rozklíčovat, co měli autoři původně na mysli. Osobně se – i s ohledem na českou praxi, zavedenou již od roku 1992 a zjevně daleko přísnější, než praxe kdekoli jinde v EU (o tom bude ještě řeč), kloním ke druhému výkladu – a z něj odvozuji i minule popsané

zdůvodnění, proč zvláště chráněné druhy ptáků na „národní“ úrovni nemohou spadat pod § 56 odst. 1 větu druhou. Dalším, minule nezmiňným důvodem je i to, že ve směrnici o ptácích (ani v § 5b ZOPK, který je transpozicí jejího článku 5) nenajdeme jako možnost udělení odchylek (výjimek) „z jiných naléhavých důvodů převažujícího veřejného zájmu, včetně důvodů sociálního a ekonomického charakteru“ (citace ze směrnice o stanovištích) – nicméně tyto důvody pokrývá § 56 odst. 1 věta první, která je tedy aplikovatelná na zvláště chráněné druhy ptáků v ČR. Pokud bychom ovšem toto čistě „národní“ ustanovení v ZOPK neměli, ptáci by vůbec pod režim výjimek ze zákazů pro ZCHD nespádali.

„ALGORITMUS“ § 56

Tímto termínem začaly správní soudy nazývat postup, vyžadovaný v § 56 odst. 1 věta druhá s vazbou na odst. 2. Pokud jde o větu první odstavce 1, týkající se „národně“ chráněných druhů, požadavky jsou pouze dva: správní orgán výjimku musí udělit, prokáže-li žadatel prostou převahu jiného veřejného zájmu nad zájmem ochrany přírody, nebo skutečnost, že posuzovaný záměr (činnost) je přímo v zájmu ochrany přírody. Druhý důvod, tedy činnost v zájmu ochrany přírody, jsem zmínil již v první části článku jako toužebně očekávaný celou ochranářskou obcí; vzhledem k tomu jej asi není nutné příliš rozvádět, navíc je v detailu rozveden ve větě druhé odstavce 1. Zajímavá situace ovšem vzniká, když takovým důvodem svoji žádost podepírá žadatel, jehož poslání nemá s ochranou přírody nic společného. Z recentní doby máme takový příklad u jisté velké – a z pohledu ochrany přírody značně kontroverzní – akce na jižní Moravě, kdy investor požadoval výjimku pro rozsáhlý, primárně vodohospodářský zásah s odůvodněním, že jde

¹ Na tuto skutečnost mne v neformálním rozhovoru upozornil Ing. J. Šíma z MŽP, jemuž za to patří můj dík.

vlastně o ochranný management, jenž výrazně zlepšil podmínky pro rozmnožování konkrétních druhů ptáků na lokalitě, která je zároveň zvláště chráněným územím i ptačí oblastí – aniž by přitom uvedené zásahy byly v souladu s platným plánem péče o dané území a požadoval je místně příslušný orgán ochrany přírody. Uvidíme, zda takové použití druhé části věty první odst. 1 § 56 obstojí u soudů, bude-li případně na vstřícný postup příslušného povolujícího orgánu ochrany přírody podána žaloba – žádný precedens zatím nemáme. Pokud jde o převahu jiného veřejného zájmu, pojednáme ji dále zároveň s podmínkami věty druhé, neboť princip je stejný, pouze spektrum „jiných veřejných zájmů“ podle věty první může být širší než u druhů „evropských“.

Pro druhy „evropské“, vyjmenované ve vyhlášce č. č. 166/2005 Sb., v platném znění, tedy platí „algoritmus“², podle něhož správní orgán musí posuzovat, zda jsou kumulativně splněny tyto podmínky:

1) existence jiných naléhavých důvodů převažujícího veřejného zájmu, 2) převažujícího takto určeného jiného veřejného zájmu nad zájmem na ochranu přírody, 3) neexistence jiného uspokojivého řešení a to, že 4) povolovaná činnost neovlivní dosažení či udržení příznivého stavu druhu z hlediska ochrany. Správní soudy nyní tento algoritmus striktně aplikují v uvedeném pořadí – podle nich „pokud je již při zkoumání prvního či druhého kroku zřejmé, že žadatel nemůže uspět, protože na jeho straně není relevantní jiný veřejný zájem, respektive ten nepřevažuje nad zájmem na ochranu přírody, je nadbytečné, aby správní orgán hodnotil splnění dalších předpokladů pro udělení výjimky. Opačný výklad by byl v rozporu se zásadami hospodárnosti a rychlosti řízení a procesní ekonomie (§ 6 odst. 1 správního řádu).“ Toto zdůvodnění soudu je logické – těžko vymyslet jinou interpretaci jasně napsaného zákonného ustanovení (alespoň co se pořadí kroků týče) – zároveň ovšem evokuje velké problémy, které popisují níže. Co tedy jednotlivé kroky obnášejí? V tomto dílu si rozebereme první dvě klíčové podmínky – existenci jiného veřejného zájmu a doložení jeho převahy nad zájmem ochrany přírody.

EXISTENCE JINÉHO VEŘEJNÉHO ZÁJMU

Obecně jde o nejproblematictější požadavek, často na hranici absurdity, který nutí investory vymýšlet nejneuvěřitelnější zdůvodnění a správní orgány taková vysvětlení obhajovat vůči odvolatelům i soudům, kteří se často drží neúprosně litery, nikoli ducha zákona (viz komentář k dalšímu kroku), čímž se řízení o výjimkách někdy stávají až tragikomickou fraškou, kde již nejde o přírodu a její ochranu, ale o to, kdo více a déle vydrží. Problémem zpravidla nebývají skutečné veřejně prospěšné stavby, zejména liniové – i když i zde není situace tak přímočará, neboť nelze vycházet z toho, co o charakteru záměru říkají ti, kdož jej prosazují. Typickým příkladem mohou být záměry související s vodní dopravou, která v ČR zajišťuje přepravu pouhého 0,1 % všech nákladů, její odvětví, týkající se rekreační dopravy, vyloučil již před mnoha lety Evropský účetní dvůr z definice tzv. veřejné služby, ale přesto její další rozvoj resort dopravy za všech dosavadních vlád vydával za jasný veřejný zájem.

Před zhruba čtvrtstoletím kvitovala ochranná obec s uspokojením stanovisko Ústavního soudu, kterým byly odmítnuty požadavky některých politiků a „rozvojových“ resortů na to, aby „zájem ochrany přírody“ byl taxativně vyjmenován v zákoně – argumentem bylo, že zákon neposkytuje jistotu žadatelům o rozvojové investice. Ústavní soud vysvětlil, že „veřejný zájem“ je tzv. právní pojem neurčitý, který zahrnuje jevy nebo skutečnosti, které nelze v obecné rovině úspěšně definovat – je proto nutné je posuzovat případ od případu. To je (nejen) v ochraně přírody zcela jistě naprosto v pořádku; prokazování veřejného zájmu tedy musí být specifické pro každou kauzu a to, co lze za veřejný zájem označit v jednom případě, nemusí pro naplnění požadavku zákona postačovat v případě jiném. Problémem v praxi je to, že u řady záměrů – téměř bych si troufnul odhadnout, že u nadpoloviční většiny – žádný skutečný veřejný zájem na jejich realizaci není, jsou však běžnou činností, která se v případech, kdy nijak nezasahují do oblasti ochrany přírody, nijak neposuzuje. Všichni asi cítíme, že běžný chod společnosti, zahrnující individuální výstavu soukromých i veřejných staveb, je normální

a nemělo by se mu záměrně bránit, vydávat jej ale paušálně za „veřejný zájem“ nelze. Běda tedy, když se v lokalitě záměru či v dosahu jeho působení objeví zvláště chráněný druh, nejčastěji typu čmeláka, mravenců rodu *Formica*, ještěrky obecné či čolka obecného nebo slepýše (tím nechci bagatelizovat vlivy na skutečně ohrožené druhy v případě zejména větších záměrů). V takovém případě se třeba i výstavba rodinného domu stává noční můrou, neboť uvědomělý stavebník, pokud svůj pozemek včas nesrovná buldozerem a výskyt ZCHD přizná, musí žádat o výjimku, a i kdyby nakrásně prokázal, že je ochoten hnízdo čmeláků či mravenců přenést do opuštěného koutu zahrady a vytvořit chráněným druhům možná daleko lepší podmínky, než mají dosud, musí vždy nejprve doložit, že jeho záměr je ve veřejném zájmu. Nastupuje tedy fantazie a vítězí literárně obdaření jedinci, kteří navíc padnou na chápajícího partnera – orgán ochrany přírody, který není dogmatický a předstírá, že báchorkám o veřejném zájmu věří. Běda však, když je účastníkem řízení spolek, ať již skutečně hájící zájmy ochrany přírody, či pomocí takových zájmů hájící zájmy zcela jiné.

Jedním z logických argumentů investorů na podporu veřejného zájmu bývá to, že jejich záměr je v souladu s platnou územně plánovací dokumentací. Bohužel správní soudy opakovaně judikovaly, že ve vztahu k druhovým výjimkám takový soulad neříká téměř nic. Stojí zato část zásadního judikátu Nejvyššího správního soudu ocitovat: „NSS se ztotožňuje se závěrem krajského soudu, že soulad záměru s platným územním plánem je pouze jedním z předpokladů jeho budoucí realizace, ale nelze z něj dovodit veřejný zájem, který se posuzuje až s ohledem na konkrétní záměr, jeho dopady na lokální podmínky území a potřeby obyvatelstva, přičemž tento veřejný zájem musí převažovat nad zájmy ochrany přírody. Územně plánovací dokumentace může předpokládat umístění určitých typů staveb v uvažovaném území, avšak před zahájením územního řízení není známo, zda konkrétní realizací dojde k dotčení chráněných zájmů a případně v jaké míře. Územní plánování řeší využití území a zásady jeho uspořádání, jeho cílem je vytvářet předpoklady pro výstavbu a pro udržitelný rozvoj území. Soulad záměru

² Poprvé popsán v rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 12. 11. 2015, č. j. 10 As 2/2015-251

s územně plánovací dokumentací je nutný, neboť pokud záměr není v souladu s územně plánovací dokumentací, stavební úřad v územním řízení žádost o vydání územního rozhodnutí zamítne [viz § 90 odst. 1 písm. a) a § 92 odst. 2 zákona č. 183/2006 Sb. o územním plánování a stavebním řádu]. Z územně plánovací dokumentace však dopředu nelze dovozovat veřejný zájem ve smyslu § 56 odst. 1 zákona o ochraně přírody a krajiny, neboť neobsahuje povědomí o vlivech konkrétních projektů na zákonem chráněné zájmy. Opačný výklad by vedl k absurdním závěrům, neboť pokud by k vyvození veřejného zájmu stačil soulad záměru s plánovací dokumentací, byl by požadavek na jakékoliv posuzování veřejného zájmu zcela zbytečný³. Je tedy nutné vymýšlet jiné „invenční“ argumenty, které údajný veřejný zájem doloží, a doufat, že rozhodnutí o výjimce nikdo nenapadne. To rozhodně neposiluje právní vědomí ani obecný požadavek na dodržování zákona – ale zejména u čistě soukromých staveb a činností není jiné cesty, má-li se zachovat alespoň zdání zdravého rozumu a koneckonců co nejméně uškodit vlastnímu předmětu řízení – tedy zvláště chráněným druhům, které se při mnohaletých papírových právních bitvách nakonec odsouvají zcela do pozadí.

Problém ve skutečnosti nespočívá ani tak v dikci § 56 (potažmo článků 9 a 16 směrnice o ptácích a o stanovištích), jako ve třech jiných skutečnostech. První je z hlediska ochrany přírody naprosto nedostatečné pojetí územního plánování v ČR. Přiřazení konkrétní parcely konkrétnímu typu využití území by mělo předcházet vyhodnocení přijatelnosti takového kroku ze všech hledisek, tedy i ochrany přírody, potažmo ochrany ZCHD. Je akademickou otázkou, zdali by to bylo v praxi reálné, neboť se to jednoduše vůbec neděje, a celé toto břemeno se tak přesouvá na investora v budoucnu; ten má tedy z hlediska ÚPD jedinou jistotu, a to, že je-li s ní jeho záměr v souladu, nemůže mu ho stavební úřad z tohoto jediného důvodu zamítnout – jinak si však všechny další souhlasy a soulady s právním řádem musí „vyběhat“ sám. Druhým problémem je to, že seznamy ZCHD, které se navíc v průběhu času nerevidují, v jednotlivých kategoriích v mnoha případech vůbec neodpovídají stupni jejich ohrožení či vzácnosti – což platí jak

pro „národní“, tak i „evropskou“ úroveň. Je jisté žádoucí přísně chránit – tedy i tím, že vydávání výjimek bude omezeno na minimum či případně zcela vyloučeno – opravdu kriticky ohrožené a vzácné druhy, není však zcela jisté normální, aby např. investor, potenciálně nevylučující v průběhu desetiletí možnost nechtěného usmrcení jednotek slepýšů či ropuch pojezdy aut uvnitř výrobního areálu, musel splnit stejně přísné podmínky, jako žadatel o odstřel orla královského či medvěda. Třetí skutečností je potom celkové nadměrně přísné pojetí druhové ochrany v ČR, o němž bude řeč v závěrečné části tohoto článku.

PŘEVaha JINÉHO VEŘEJNÉHO ZÁJMU

Druhý požadavek zákona bývá často chápán jako povinnost prokázat, že veřejný zájem žadatele o výjimku je „nadřazen“ zájmu ochrany přírody. Tak tomu ovšem není. Veřejné zájmy si jsou v zásadě všechny rovny. Tím, že určitý druh je vyhláškou zařazen mezi ZCHD, vzniká automaticky veřejný zájem na jeho ochraně – ani velký, ani malý. Prokáže-li žadatel o výjimku v předchozím kroku řízení, že jím prosazovaná činnost doopravdy je v jiném veřejném zájmu, nastává situace, kdy se nepoměruje, který z těchto zájmů je „důležitější“, ale porovnává se *míra dotčení konkrétního druhu danou činností* a to, zda z hlediska zákonem daného veřejného zájmu na jeho ochraně je přípustné slevit z předepsaných zákazů. Uvedme jednoduchý příklad: pokud investor předpokládá náhodné usmrcení jedinců krajinou volně migrujících ropuch obecných v areálu jím budované továrny, jde o zcela jinou situaci, než když např. při výstavbě silnice má dojít k zasypání vodní nádrže, kde se jedinci téhož druhu každoročně rozmnožují. V obou případech existuje na straně ochrany přírody stejný veřejný zájem (ropucha obecná je ZCHD), avšak míra negativních dopadů na tento chráněný zájem se strany investora je diametrálně odlišná: v prvním případě je z hlediska biologie druhu dopad na danou populaci nulový (připomeňme, že každoroční masakry ropuch při jarních tazích na silnicích zahubí odhadem kolem 20 % populace – často i tisíce jedinců – bez jakýchkoli měřitelných negativních dopadů na populaci, neboť ropuchy jsou r-stratégové), ve druhém bude nezvratným důsledkem vymření 100 % populace během

dvou tří let, byť fyzicky nedojde k usmrcení jedině ropuchy (druh je silně teritoriální, zničí-li se rozmnožovací vodní plocha, populace se nedokáže přesunout jinde a vymře). V prvním případě tedy téměř není důvod pro nějaká rétorická cvičení, prokazující převahu jiného veřejného zájmu – stačí v žádosti přesně popsat teoreticky možné dopady a počty jedinců a dovodit, že míra ovlivnění zájmů ochrany přírody se blíží nule; v případě druhém bude mít naopak investor téměř neřešitelný problém obhájit, proč např. nemůže posunout trasu o pár desítek metrů a zajistit opatření proti pronikání žab na vozovku – což navíc úzce souvisí i s třetí podmínkou, kterou je prokázání neexistence jiného uspokojivého řešení.

Čím větší „škodu“, způsobenou ZCHD, tedy žadatel o výjimku předpokládá, tím je i větší míra zásahu do zájmů ochrany přírody; a úměrně tomu tím větší závažnost musí mít důvody „jiného veřejného zájmu“, které žadatel prokazuje, aby bylo vůbec teoreticky možné výjimku udělit. Není-li taková převaha prokazatelná, je zbytečné, aby se orgán ochrany přírody zabýval splněním posledních dvou kumulativních podmínek pro udělení výjimky.

Zbývá podotknout, že výše uvedené má i oporu v judikatuře Nejvyššího správního soudu⁴; nemá tedy smysl posuzovat žádost o výjimku např. z hlediska pouhého výčtu (počtu) ovlivněných ZCHD, ale vždy je třeba hodnotit míru ovlivnění u každého druhu zvlášť – snadno se může stát, že naoko „fatální“ záměr, vyžadující výjimku pro desítky druhů (třeba proto, že investor z principu předběžné opatrnosti do žádosti zahrnul všechny druhy, vyskytující se v lokalitě záměru, a během řízení bude prokázáno, že většina z nich nebude ovlivněna vůbec či jen nepatrně), bude mít ve skutečnosti dopady daleko menší či žádné v porovnání s cíleným záměrem „jednodruhový“.

Žadatele o výjimku, kteří uspěli v těchto dvou kolech, čekají ještě další, neméně důležitá dvě kola, byť u nich může být prokazování teoreticky relativně jednodušší – a navíc i některé další záležitosti, jež mohou zejména laikům snadno uniknout. O nich si povíme v závěrečné části tohoto „seriálu“.

³ Rozsudek NSS ze dne 12. 05. 2020 č.j. 8 As 63/2018 – 112.

⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 19. 12. 2014, č.j. 5 As 10/2013-38

FÓRUM OCHRANY PŘÍRODY představuje svobodný myšlenkový prostor založený na aktivním přístupu, vzájemné toleranci a schopnosti účastníků shodnout se na konsensuálních výstupech.

FÓRUM poskytuje prostor k diskusi, předávání poznatků a hledání řešení v různých aktivitách ochrany přírody. Zajišťuje svobodné vyjadřování názorů svých členů bez politických či institucionálních vlivů.

Fungování je založeno na permanentní názorové platformě v rámci provozu internetových stránek, na pravidelném setkávání a vydávání tohoto časopisu.

PODPOŘTE NAŠI ČINNOST

Snažíme se naše aktivity poskytovat zájemcům zdarma, což se daří díky projektům a další podpoře. Do budoucna se ale neobejdeme bez Vaší pomoci.

Vaše příspěvky můžete posílat na účet 2200318661/2010, použijte variabilní symbol 333.

DĚKUJEME VÁM